Посібник для суддів

НАПИСАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

НАПИСАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Посібник для суддів

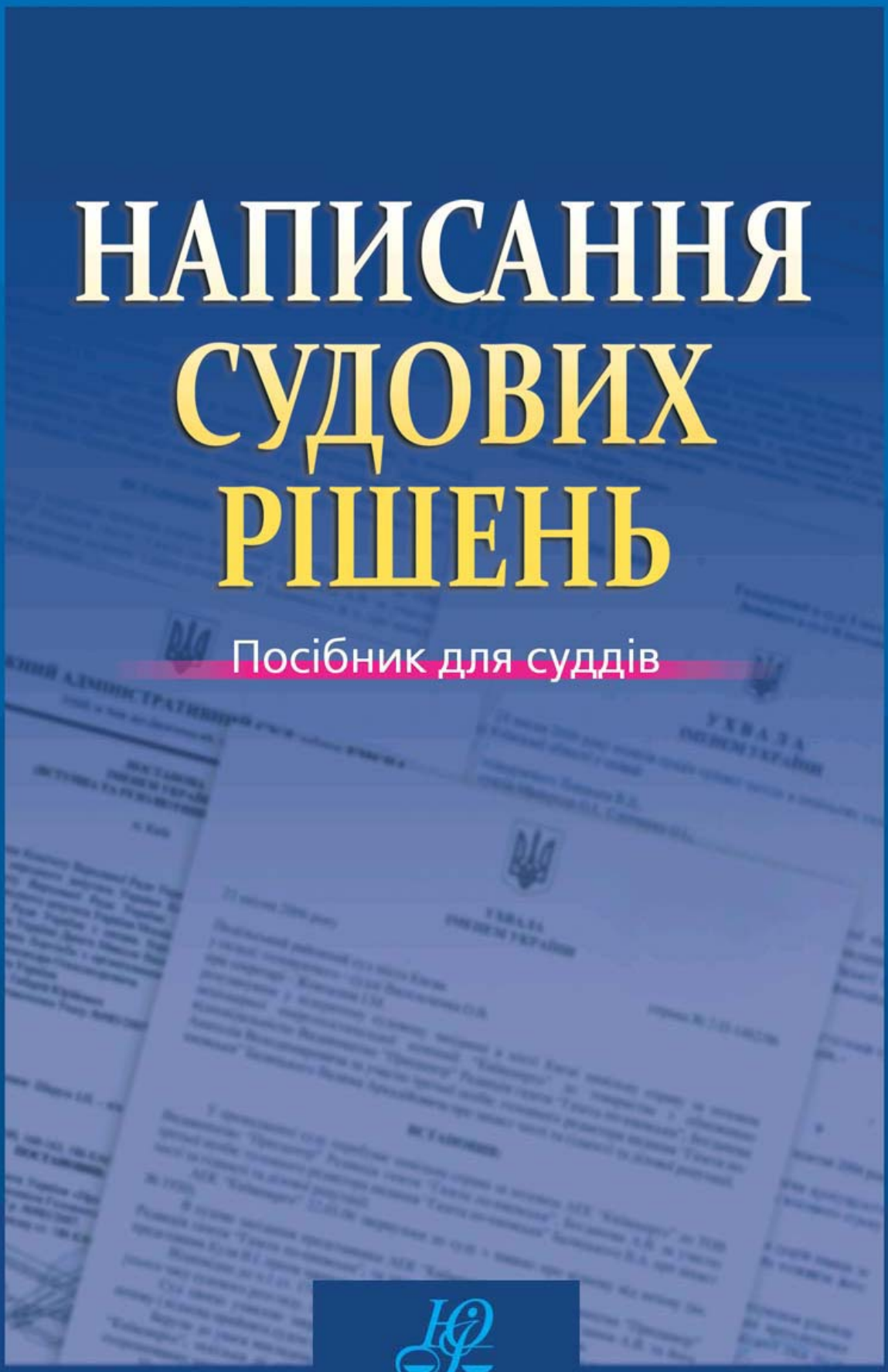

ЮРІНКОМ ІНТЕР

ЗМІСТ

Передмова……3
Вступне слово……..4
Від авторів……6
ГЛАВА 1. **ЦІЛІ НАПИСАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ……7**
ГЛАВА 2. **ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ……7**
ГЛАВА 3. **АДРЕСАТИ СУДОВОГО РІШЕННЯ……..10**
ГЛАВА 4. **ПРОЦЕС НАПИСАННЯ……15**
ГЛАВА 5. **НОМІНАЛІЗАЦІЇ…….19**
ГЛАВА 6. **ВИКОНАВЦІ ТА ДІЇ……...21**
ГЛАВА 7. **СТРУКТУРА РІШЕННЯ. ВСТУПНА ЧАСТИНА……22**
ГЛАВА 8. **ОПИСОВА ЧАСТИНА……...24**
ГЛАВА 9. **МОТИВУВАЛЬНА ЧАСТИНА…….26**
ГЛАВА 10. **РЕЗОЛЮТИВНА ЧАСТИНА……..28**
ГЛАВА 11. **НАПИСАННЯ ВИРОКУ СУДУ……..29**
ДОДАТОК 1. **ЗРАЗОК ТЕКСТУ РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ……..32**
ДОДАТОК 2. **ЗРАЗОК ТЕКСТУ РІШЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ…….34**
ДОДАТОК 3. **ВИСНОВОК № 11 (2008) КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ (КРЄС) ДО УВАГИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЯКОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ……..36**
ДОДАТОК 4. **ПОСТАНОВА № 14 ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВЕ РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ» від 18 грудня 2009 р…….48**

Передмова

Цей посібник підготовлено в рамках Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права» (Проект) у співпраці з Академією суддів України.

Цілями Проекту є:

• підвищення прозорості та підзвітності судової системи;

• здійснення судової реформи на засадах верховенства права.

У посібнику представлено практичні поради та рекомендації з ефективного написання судових рішень, а також Висновок Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень, що відображає європейські стандарти та вимоги до судових рішень[1]. Матеріали з цієї тематики сприятимуть покращенню доступу та розуміння судових рішень шляхом досягнення їх більш чіткого формулювання, логічного та обґрунтованого викладу. Відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень»[2] усі судові рішення включаються до Реєстру судових рішень та оприлюднюються на офіційному веб-порталі. Це означає, що будь-яке рішення є відкритим для доступу та ознайомлення широким загалом громадян та юридичної спільноти. Важливість та актуальність цього питання були підтверджені Пленумом Верховного Суду України, що видав 18 грудня 2009 р. постанову «Про судове рішення у цивільній справі». Належне обґрунтування судового рішення та його виклад у простий доступний спосіб, щоб воно було зрозумілим для всіх, у тому числі тих, хто не має юридичної освіти, є однією з передумов зростання довіри громадськості до судової системи України та кращого розуміння сторонами справи позиції суду щодо їхніх вимог[3]. Цей посібник підготовлено професором Рональдом Хофером, доктором права, професором права юридичної школи Університету Маркета (США) та Нілом Нетесаймом, суддею Апеляційного суду штату Вісконсін (США) у відставці. Подяка рецензентам: пані Ірині Войтюк, Ректору Академії суддів України, судді Ганні Фазикош, з Апеляційного суду Закарпатської області, судді Віктору Городовенко — Голові Апеляційного суду Запорізької області. Текст відредаговано за участю керівника Проекту пана Девіда Вона, заступника керівника Проекту пані Наталії Петрової та фахівця Проекту пані Юлії Голованової.

[1] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень.

[2] Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р.

[3] Постанова № 14 Пленуму Верховного Суду України «Про судове рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р.

Вступне слово

Останніми роками особливу популярність в юридичній літературі набула ідея верховенства права. Саме в ній найбільш повно знайшла відображення віра в те, що правова система, заснована на верховенстві права, більше та краще, ніж інші правові системи, гарантує те, що не будуть прийняті випадкові закони, а існуючі будуть мати передбачуване застосування. У наукових працях та в офіційних джерелах практична реалізація цієї ідеї обґрунтовано пов'язується із діяльністю судів. Внесок суддів у цей процес полягає в тому, що вони формулюють у своїх рішеннях основні принципи (складові) режиму верховенства права і, водночас, застосовують їх, тим самим практично забезпечуючи утвердження цього режиму.

Розуміння такої особливої ролі судового рішення призвело до суттєвого розширення горизонтів дослідження цього документа як основного акта реалізації судової влади, а також до значного підвищення уваги до якості оформлення та змістовного наповнення цього акта як процесуального документа.

У 2004—2008 роках Верховним Судом України з участю апеляційних судів було проведено низку узагальнень практики розгляду судових справ у межах різних видів судових проваджень, у рамках яких було проаналізовано у т. ч. й практику якості оформлення судових рішень. Зокрема це Узагальнення судової практики якості й оформлення судових рішень у цивільних справах (2004 р.), Узагальнення судової практики ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах (2007 р.), Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ у наказному провадженні (2008 р.), Узагальнення якості складення й оформлення судових рішень у кримінальних справах та справах про адміністративні правопорушення (2007 р.) та інші. Результати цих узагальнень дають підстави стверджувати, що проблема уніфікації практики документально-процесуального оформлення головного акта реалізації судової влади — судового рішення в усіх його різновидах, як і загальної культури цього оформлення, залишається вкрай актуальною.

Отже, сьогодні судове рішення розглядається не тільки як ключова проблема процесуального права, але і як особливий соціально-правовий феномен, який певною мірою уособлює базові характеристики відповідного суспільства і має значну аудиторію адресатів, що охоплює не тільки сторін та інших учасників конкретного судового процесу, а й інші групи осіб, що мають певний інтерес до діяльності судів, у т. ч. й медіа.

Така глобальна інтерпретація судового рішення вимагає застосування нових підходів до формулювання основних вимог, яким воно має відповідати як акт правосуддя та як процесуальний документ, а також формування у суддів як авторів судових рішень нових навичок у написанні їх текстів.

Певною мірою ці вимоги сформульовано у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судове рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р. № 14, принаймні щодо рішень судів у цивільному судочинстві. Зокрема у цій постанові зазначено, що ухвалене у справі рішення має бути гранично повним, ясним, чітким, викладеним у послідовності, визначеній ст. 215 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), і обов'язково містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частину; разом із тим рішення не повинно містити зайвої деталізації, яка не має правового значення в конкретній справі, а також незрозумілих словосполучень, занадто довгих речень, через які викладення фактичних обставин важко сприймається (п. 8).

У контексті викладеного слід визнати, що запропонований посібник з написання судових рішень викликає інтерес, перш за все, в силу того, що автори підходять до написання судового рішення не як до науки, а як до мистецтва, і саме ця ідея пронизує всю їхню роботу.

Автори враховують вимоги процесуального законодавства України щодо змісту судового рішення в цивільному, господарському, кримінальному та адміністративному судочинстві і, в той

самий час, пропонують низку юридико-технічних та філологічних прийомів, застосування яких може оптимізувати час, який судді традиційно витрачають на написання судових актів.

Посібник справляє цілісне враження в силу системності викладеного у ньому матеріалу і вдалого поєднання сформульованих теоретичних рекомендацій та наглядної демонстрації варіантів їх реалізації.

Поза всяким сумнівом, він стане у пригоді не тільки молодим суддям, які призначені на посаду вперше, а й тим, які обіймають ці посади тривалий час, оскільки допоможе освіжити наявний у них досвід написання судових рішень, сформувати нові навички, які відповідають сучасним підходам та уявленням про цей найважливіший акт судової влади.

Ганна Василівна Фазикош,
суддя судової палати у цивільних справах
Апеляційного суду Закарпатської області,
кандидат юридичних наук[4]

[4] У 2008 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Судове рішення у цивільному судочинстві» (Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, кафедра цивільного процесуального права, м. Харків). Є автором низки наукових публікацій щодо теоретичних та правозастосовчих проблем інституту судового рішення в цивільному судочинстві.

Від авторів

Написання якісного тексту судового рішення — мистецтво, а не наука. З огляду на те, що кількість питань, які можуть досліджуватись у судовій справі, безмежна, не може існувати якогось одного формату чи матриці, які можна було б успішно застосовувати у кожній справі задля отримання добре написаного судового рішення.

Цей посібник покликаний надати певні поради, які хоч і не можуть бути однаковою мірою застосовними до кожної справи, проте все ж можуть стати орієнтиром для того, хто пише судове рішення, впродовж усього завжди непростого (а іноді й надзвичайно складного) процесу написання рішення. Зауважимо, що цілком нормально буде, якщо викладені тут підходи будуть по-різному сприйняті різними людьми.

У посібнику ми називаємо особу, яка пише (готує) текст рішення або проект тексту рішення, автором, маючи на увазі, що на практиці це може бути не лише суддя, а й працівник апарату суду, наприклад, помічник судді.

Рональд Хофер,
професор права юридичної школи
Університету Маркета (США),
Ніл Нетесайм,
суддя Апеляційного суду
штату Вісконсін (США) у відставці

ГЛАВА 1

ЦІЛІ НАПИСАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Судові рішення уособлюють цивілізоване суспільство. За допомогою судових рішень розкривається зміст особистих свобод, встановлюється законність статків фізичних та юридичних осіб, вершиться правосуддя над злочинцями. Судові рішення є неспростовним доказом сили соціального договору, за яким громадяни поступаються державі певними правами та обов'язками в обмін на порядок, спокій та цивілізоване суспільство.

Певно, найважливіша мета написання судового рішення полягає у тому, щоб надати сторонам письмовий виклад рішення суду. Таким чином, суддя повинен усвідомлювати практичні та юридичні наслідки рішення і чітко вказати на них у тексті рішення.

Якщо рішенням визначено одній стороні сплатити на користь іншої певну суму чи передати майно від однієї особи до іншої, або засуджено підсудного до певних термінів покарання, то в ньому мають бути чітко і недвозначно наведені ці деталі. Аналогічно, добре написане рішення суду апеляційної інстанції про повернення справи на повторний розгляд до суду першої інстанції повинно містити чіткі вказівки на те, що саме має відбутися в зазначеному суді в результаті рішення апеляційного суду, скажімо, на потребу в додатковому розгляді доказів, у певних додаткових висновках чи на необхідність ухвалення певних документів.

Ще одна мета написання судового рішення — поінформування громадськості про рішення суду[5]. Рішення не лише демонструє громадськості результати конкретної справи як новину, а й сприяє обізнаності громадян про позицію закону щодо певного питання. Якщо справа має суттєве значення, засоби масової інформації цілком можуть зацікавитися нею і розповісти про неї широкому загалу в публікаціях, по радіо, телебаченню, а з недавнього часу і в мережі Інтернет. З цієї причини судові рішення повинні завжди писатися якомога простішою, зрозумілішою мовою, особливо тому, що нині судові рішення набагато доступніші для громадян, ніж колись.

ГЛАВА 2

ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ

Підготовка до написання складається з встановлення фактів та аналізу положень законів перед тим, як приступати до самого процесу написання. Мало користі (власне, це було б взагалі нерозумно) від того, щоб починати писати, не зібравши спочатку докупи матеріали, що потрібні як інформаційна база для добре вмотивованого рішення. Існують певні відмінності між судами першої інстанції та апеляційними судами щодо процесу написання рішень.

З цієї причини ми розглянемо ці ситуації окремо.

А. ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ — СУДИ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Написання судового рішення — це дещо більше, ніж просто письмова вправа. Перед написанням рішення автор повинен врахувати кілька важливих питань, завдяки чому процес написання стане конкретнішим, а саме рішення — переконливішим.

По-перше, оскільки зміст рішення формується після розгляду справи, і на момент написання

[5] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 7).

рішення може пройти деякий час, автор повинен покладатися на власну пам'ять щодо обставин справи і взяти до уваги, що за цей період певні моменти справи можуть забутися. Звичайно, суддя може скористатися долученими до справи поясненнями сторін, протоколом засідання та будь-якими записами, які він міг зробити під час провадження. Та все одно деталі справи в пам'яті автора не будуть такими ж свіжими, якими вони були в момент слухання справи. Вправність формування рішення суду не є природною здібністю більшості суддів, і людська природа може спонукати їх відкласти цю роботу на якийсь інший день. Проте такий підхід підвищує ризик того, що важливі факти чи нюанси справи будуть призабуті і втрачені. Ось чому суддя не повинен свідомо зволікати з написанням рішення.

По-друге, перед письмовим викладом висновку суду автор повинен визначитися із рішенням у справі. Деякі судді використовують процес написання як засіб прийняття самого рішення і доходять висновку щодо обставин справи під час написання. Такий підхід є небажаним, оскільки він веде до присутності у тексті мінливого ходу думки автора в процесі написання, а тому читач отримує невірні сигнали та хибне враження.

По-третє, автор повинен пам'ятати, що більшість читачів, за винятком сторін та їхніх адвокатів, нічого не знатиме про справу, коли візьметься читати рішення. А тому кожне рішення повинне містити таку ключову інформацію, яка має допомогти читачеві зрозуміти справу: 1) тип справи; 2) предмет спору; 3) обставини справи; 4) мотиви суду, покладені в основу рішення; 5) визначений суддею спосіб виконання рішення.

Автор повинен засвоїти цю важливу інформацію та постійно тримати її у пам'яті під час написання рішення. Це гарантуватиме, що читач отримає повну картину щодо справи від початку до кінця.

По-четверте, автор повинен пам'ятати про різних адресатів свого рішення. Ми детальніше розглянемо це питання далі, однак і тут коротко торкнемося його. Вочевидь, безпосередніми адресатами судового рішення є сторони та їхні адвокати. Однак суддя також повинен припустити ймовірність того, що рішення може становити інтерес також і для інших потенційних аудиторій, як-от юридична спільнота, апеляційні та вищі суди, громадськість і засоби масової інформації.

Сторони та їхні адвокати достатньо обізнані з деталями справи. А тому, якщо малоймовірно, що рішення приверне увагу більшої аудиторії, у ньому не обов'язково наводити додаткову інформацію чи факти, які могли б знадобитися особі, не обізнаній зі справою. Проте якщо потенційна аудиторія не обмежується сторонами та їхніми адвокатами, рішення має містити досить інформації та пояснень, щоб допомогти необізнаним читачам зрозуміти це рішення. Отже, бажано, щоб автор враховував, яка саме інформація доречна і потрібна для цього, і викладав її в рішенні. А це потребує, щоб автор подивився на рішення з точки зору читача, а не зі своєї власної. Одним словом, авторові варто пересвідчитися, що рішення передає те, що повинна почути аудиторія, а не лише те, що він хоче написати. Водночас у будь-якому випадку суддя насамперед повинен керуватися вимогами закону, незалежно від аудиторії.

Автор має бути особисто зацікавлений у тому, щоб задовольнити різні аудиторії. Оцінка аудиторією якості судового рішення є водночас і оцінкою професіоналізму судді, котрий ухвалив це рішення.

По-п'яте, перед написанням автор повинен досконало вивчити всі матеріали, що їх мав у своєму розпорядженні суд першої інстанції. Суддя не повинен покладатися виключно на наведені сторонами посилання та пояснення, але він зобов'язаний звернутися до протоколу, щоб перевірити точність посилань. До того ж, у протоколі цілком може знаходитися інформація, яка не була наведена сторонами, але стосується справи. У певних випадках доцільно було б прослухати технічний запис судового засідання.

Автор повинен досконало оволодіти правовою базою щодо обставин справи. Знову-таки, недоцільно покладатися виключно на викладені сторонами аргументи або брати до уваги лише ту

інтерпретацію змісту матеріального права, яку наводять сторони. Суддя повинен самостійно проаналізувати відповідні положення законодавства, щоб переконатися в правильності їх застосування.

По-шосте, суддя не є «рабом» позицій сторін і, отже, не зобов'язаний розглядати питання у тій послідовності, в якій вони викладені у позові, поясненнях або запереченнях у справі. Суддя повинен визначити пріоритетність розгляду питань, з'ясовуючи, чи не існує попередніх диспозитивних обставин, що знімають необхідність розглядати деякі, а може, й усі, вимоги. До числа попередніх диспозитивних питань належать, зокрема, такі: юрисдикція, підсудність, термін давності; належність позивача (реально зацікавлена сторона); перешкоди для розгляду питання та/або позову; розпочате судове провадження іншого аналогічного спору між тими самими сторонами тощо. Зазвичай суддям рекомендується ухвалювати постанови на якомога вужчих підставах, і такий пошук відправних диспозитивних питань сприяє досягненню зазначеної мети.

По-сьоме, автор також повинен визначити пріоритетність фактів з тим, щоб переконатися, що у рішенні будуть наведені лише ті факти справи, які мають правове значення для її вирішення. В іншому разі рішення перевантажується необов'язковими та недоречними фактами, створюючи у читача хибне враження, що ці факти важливі для вирішення справи, в той час, коли це не так.

Насамкінець, суддя повинен пам'ятати, що вирішення справи «за» чи «проти» певної сторони не завершується ухваленням рішення. Кожне судове рішення має спрямовану в майбутнє дію — спосіб, за допомогою якого воно має бути виконане. Тому автор повинен забезпечити наявність чіткої вказівки на такий спосіб у рішенні. Це може бути, наприклад, простий наказ про звернення до виконання рішення про сплату певної суми грошей або складний наказ, що передбачає вчинення комплексу дій на виконання судового рішення.

Завершивши підготовку до написання, автор, можливо, захоче накреслити загальний план тексту рішення, перш ніж братися за його написання. Цей план може стати корисним орієнтиром під час написання, особливо у справах, в яких розглядалися численні або складні питання.

Підготовка до написання рішення є не менш важливою, ніж саме написання. Вона прискорює процес написання і допомагає створити більш сфокусоване та переконливе рішення суду першої інстанції.

Б. ПІДГОТОВКА ДО НАПИСАННЯ — АПЕЛЯЦІЙНІ СУДИ

Що стосується апеляційних рішень, які ухвалюються колегією у складі кількох суддів, перш за все необхідно, щоб відбулося саме колегіальне ухвалення, оформлення та проголошення рішення як акта судової влади. Позитивною судовою практикою сформовано досвід колегіального оформлення рішення у формі так званого письмового меморандуму[6]. Такі меморандуми можуть бути як короткими, так і довгими, залежно від складності справи. Втім, як мінімум, у них повинне зазначатися принаймні остаточне рішення колегії, яким рішення суду першої інстанції залишене без змін або скасоване, а також мотиви рішення, ухваленого колегією. Без такого «меморандуму щодо рішення» повнота рішення колегії може легко виявитися скомпрометованою. Пам'ять може підвести, особливо коли між ухваленням рішення та написанням його тексту пройшов певний час (наприклад, коли відповідно до ст. 209 ЦПК України суддя оголошує лише вступну та резолютивну частини рішення). За наявності достатньо деталізованого меморандуму щодо змісту рішення суддя може впевнено писати текст, знаючи, що рішення відобразить не лише результат, досягнутий колегією, а й мотиви, з яких вона виходила.

Далі автор повинен переконатися в наявності та повноті протоколу та інших засобів фіксування

[6] В українських умовах термін «меморандум» легко може бути замінено іншим, однак ідея полягає в тому, щоб кожен суддя зі складу колегії (а не лише суддя-доповідач) брав участь у формуванні тексту рішення колегії, додаючи до нього свої міркування, позицію, аргументи тощо. Таке рішення дійсно буде колегіальним.

судового процесу (журналу судового засідання, технічного запису судового засідання), з якими треба працювати. Фактичні частини рішень бажано переписувати з протоколу, а не, наприклад, з поданих сторонами скарг чи заперечень на скаргу. Якщо сторони не представлені адвокатом, то ймовірно, що в їх процесуальних документах факти можуть бути подані неадекватно. І навіть якщо позиція сторін викладена адвокатом, все одно існує певна ймовірність того, що факти будуть викладені неточно або незадовільно щодо певних обставин.

На цей випадок суддя повинен мати під рукою відповідні засоби, документи, на які можна покластися. До їх числа належать наведені сторонами апеляційного провадження аргументи, а також будь-які додаткові ресурси, які, на думку судді, є суттєвими для вирішення піднятих питань.

На підготовчій стадії варто подбати про послідовність викладу тексту рішення.

Автор також повинен мати на увазі, що судове рішення першої інстанції не повинне виходити за межі позовних вимог. Апеляційний суд перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та позовних вимог. Втім апеляційний суд не обмежений доводами скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення процесуальних норм, які є безумовними підставами для скасування рішення суду. До тексту рішення може увійти додаткова інформація. Якщо це відбулося, то будь-яка частина апеляційного рішення, яка виглядає зайвою для ухвалення рішення у справі за апеляцією, вважається *obiter dictum*[7]. Однак якщо у такому додатку йдеться про прогалини або неузгодженості у законах, то він принаймні слугує корисній меті, привертаючи увагу законодавців та інших суддів до цих проблем.

ГЛАВА 3

АДРЕСАТИ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Будь-який документ орієнтований щонайменше на одного адресата — чи то на широкий загал, як у випадку рекламного щита, чи то на окрему особу, як у випадку особистого листа. Надто часто автори документів не дбають про те, щоб писати у спосіб, який би задовольнив їхню аудиторію. Кожен автор будь-якого документа у процесі написання повинен пам’ятати, для кого він пише[8].

Судові рішення спрямовані для різних аудиторій: сторони, адвокати, суд вищої інстанції, інші судді, групи, що мають особливий інтерес, ЗМІ, загальна публіка — цей список далеко не вичерпний. У деяких важливих питаннях різна аудиторія шукає певні відмінності у різних судових рішеннях. Вочевидь, кожна зі сторін сподівається на сприятливе для себе рішення. (Однак ми знаємо, що принаймні одна з них залишається незадоволеною.) Адвокати дивляться, чи дотримано вимоги закону. Наглядова інстанція намагається з’ясувати, чи судом першої інстанції правильно було застосоване законодавство. ЗМІ сподіваються, що рішення стане приводом для репортажу у випуску новин, який викличе інтерес чи то з огляду на факти самої справи, чи, можливо, завдяки коментарям, зробленим судом під час або після судового процесу.

Автори цього посібника вважають, що з-поміж усіх цих можливих адресатів два заслуговують на особливу увагу з боку судді.

---

[7] *Obiter dictum* — неофіційна думка, побіжне зауваження судді, викладене у судовому рішенні.

[8] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 31).

А. Сторона,
що програла справу

Щоб зрозуміти, чому суддя повинен приділяти особливу увагу потребам сторони, що програла, нам досить пригадати наш власний досвід особистих перемог та поразок. У більшості сфер людської діяльності переможці радіють самому лише факту перемоги. Наприклад, у спорті справді рідко трапляється, щоб команда, яка виграла, почала висувати якісь скарги, пов'язані з власною перемогою. Так само рідко буває у правовому середовищі, щоб сторона, яка виграла, звернулася до суду з проханням переглянути його рішення. Клопотання про перегляд справи та апеляції подають, в основному, сторони, що програли. Отже, якщо коротко, ми робимо припущення, що сторона, яка виграла чи отримала користь, буде задоволена самим рішенням суду, хоч би як погано воно було написане чи вмотивоване.

Однак інакше почувається сторона, яка програла. Знову-таки, наш спільний людський досвід дає нам підстави припустити ймовірне ставлення сторони, яка програла справу в суді першої інстанції або в апеляційному суді. Нікому не подобається програвати у будь-якій справі чи сфері. У спортивному змаганні сторона, що програла, цілком може оскаржити рахунок чи поставити під сумнів кваліфікацію суддів. Щось у нашій природі — можливо, гордість — часто примушує нас скаржитися у зв'язку з поразкою.

В ідеалі сторона, яка програла, повинна прочитати рішення та усвідомити, що суд дійшов правильного висновку, що вона, тобто сторона, яка програла, *повинна була* програти. Втім сумнівно, щоб це часто чи хоча б будь-коли траплялося в реальному житті. Ймовірніше, що сторона, яка програла, залишиться переконаною в тому, що суд, який постановив рішення, припустився помилки. У практичному плані автор, певно, мало що може зробити, щоб уникнути такого результату. Однак автор цілком спроможний вплинути на умонастрій сторони, яка програла.

Сумлінний суддя повинен докласти зусиль[9] для того, щоб сторона, яка програла, не залишилася з відчуттям, що їй не було забезпечено базового правосуддя чи належного судового процесу. Якщо сторона, що програла, може прочитати рішення суду і все одно обґрунтовано наполягати на тому, що «суд не вник у мою справу» або що «суд навіть не прочитав мої аргументи», то це означає, що суддя не приділив достатньо уваги стороні, яка програла, як важливому адресату рішення.

Існують певні прийоми, за допомогою яких можна уникнути ситуації, коли сторона, що програла, відчуває таке невдоволення. По-перше, автор повинен приділити пильну увагу питанню в тому вигляді, в якому його сформулювала сторона, що програла. На той момент, коли автор сідає за написання тексту рішення, він уже знає, на користь якої зі сторін постановить рішення. Замість того, щоб фокусувати проведений судом аналіз на позиції сторони, яка виграла, розумно було б з боку автора розглянути правові питання, сформульовані стороною, що програла, або принаймні подивитися на них з точки зору цієї сторони.

Часто у текстах судових рішень кілька сторінок відводиться на аналіз позицій як сторони, що виграла, так і тієї, що програла. Нерідко увага приділяється головним чином позиції чи аргументам сторони-переможниці. Однак докладний розгляд позицій обох сторін часто веде до повторення сказаного раніше і не є необхідним. У багатьох випадках відхилення чи спростування позиції сторони, що програла, означає визнання правильності позиції сторони, що виграла. Іншими словами, у багатьох справах, розглянутих судами першої та апеляційної інстанцій, одна сторона обстоює твердження «Х», тимчасом як інша наполягає на твердженні «не-Х». У таких випадках аналітичне спростування «не-Х» фактично означає підтвердження «Х». У такому разі особа, що пише текст рішення, повинна усвідомлювати занепокоєність сторони, що програла, питанням справедливості і присвятити аналітичну частину рішення спростуванню позиції цієї сторони, а не

[9] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 38).

підтвердженню позиції сторони-переможниці.

По-друге, якщо це можливо і там, де це можливо, автор тексту рішення повинен використовувати цитати з викладом позиції, спростувань чи аргументів так, як вони були сформульовані стороною, що програла.

Обґрунтовуючи далі негативне рішення, автор має пояснити, чому перевагу було надано позиції протилежної сторони. Якщо сторона, яка програла, бачить, що в тексті рішення повторені її власні слова, набагато меншою стає ймовірність того, що ця сторона вважатиме, що її позицію було повністю проігноровано судом. Хоча малоймовірно, щоб текст судового рішення переконав сторону, яка програла, в правильності самого рішення, проте все ж такі рішення здатні утримати цю сторону від висновку, що стосовно неї не було дотримано основних принципів належного судового процесу.

По-третє, щоб переконати сторону, яка програла, в тому, що суд об'єктивно вислухав і зрозумів її позицію, сумлінний суддя повинен переконатися в тому, що в тексті рішення відображено версію обставин, викладених стороною, що програла. Звичайно, це не означає, що суд зобов'язаний *прийняти* версію фактів чи обставин справи, викладених стороною, що програла. Проте якщо суддя відкидає частину версії фактів чи обставин, представлених стороною, що програла, він повинен пояснити, чому ж, власне, ці твердження були відхилені. Наприклад, якщо результат конкретної справи залежить від переконливості аргументів, коли одна сторона обстоює факти «А», тим часом як інша сторона доводить, що насправді мали місце факти «не-А», тоді автор повинен чітко зазначити, що суд визнав версію обставин, представлену однією стороною, більш вірогідною, ніж версія іншої сторони. Якщо суддя цього не зробить, а просто пристане на версію сторони-переможниці без будь-яких коментарів, тоді виникає ризик, що текст рішення мимоволі підштовхне сторону, яка програла, до думки, що суд не дослухався до її позиції. Безпосередньо вказуючи на правдоподібність як на критерій оцінки доказу чи обставин справи, суддя значною мірою запобігає такій можливості.

По-четверте, задля забезпечення віри сторони, яка програла, в справедливість рішення, суддя повинен подбати про те, щоб у рішенні були розглянуті й вирішені питання обґрунтованості застосування тих положень закону, на які посилалася сторона, що програла. Надто часто суддя обирає найлегший шлях, просто цитуючи позицію сторони, що перемогла, та нормативну базу, на якій вона ґрунтується. Проте, якщо в тексті рішення цитується законодавство на користь сторони-переможниці, і не згадуються норми права, на які посилалася сторона, що програла, тоді остання цілком може дійти висновку — вірного чи хибного — що суд проігнорував її правову позицію.

Варто зауважити, що сторона, яка програла, особливо якщо її не було представлено адвокатом, ймовірно могла звернутися до положень, які або не стосуються обставин справи, або втратили чинність чи неправильно тлумачилися цією стороною.

Суддя цілком може дійти висновку, що такі не доречні для вирішення справи положення так само не потрібні й у тексті рішення, однак сторона, яка програла, читаючи текст рішення, може не зрозуміти, чому суддя не звернувся до законоположень, до яких вона апелювала. Для судді кращою практикою буде чітка вказівка у рішенні на те, що положення законів, цитовані стороною, яка програла, незастосовні до справи, з подальшим поясненням, чому це так. У такому випадку сторона, яка програла, переконається, що положення, на які вона посилалася, справді були розглянуті, хай навіть їх і не було враховано.

По-п'яте, у рішенні бажано виявити стільки ввічливості та поваги до сторони, яка програла, наскільки це взагалі є можливим та доцільним. Досвід свідчить, що іноді під час слухань та дебатів сторони, особливо не представлені адвокатом, не демонструють належної поваги стосовно суду. Однак автор повинен не піддаватися спокусі й намагатися уникати зневажливого тону в тексті рішення. Будь-які прояви емоцій або розчарування у тексті рішення стосовно будь-якого аспекту позиції сторони, яка програла, можуть бути сприйняті нею як прояв упередженості або

зацікавленості. Так само це може бути розцінено й судом вищої інстанції, який буде переглядати рішення.

Б. Суд вищої інстанції

Другий адресат, орієнтуючись на якого сумлінний автор повинен писати текст рішення, — це суд вищої інстанції. У подальших розділах цього посібника будуть розглянуті принципові деталі написання ефективних судових рішень у такий спосіб, щоб запобігти скасуванню чи зміні цього рішенні вищим судом. Цей розділ обмежено викладом особливих потреб судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Перш ніж писати з орієнтацією на суд вищої інстанції, суддя повинен завершити всю підготовку до написання, про яку йшлося раніше. В такому разі автор може починати з викладу фактів справи та положень відповідного законодавства, маючи відчуття, що «бачить і відчуває» остаточний текст рішення і чітко усвідомлює, що потрібно буде знати суду вищої інстанції для того, щоб зрозуміти суть справи.

Перший суттєвий елемент рішення суду першої інстанції — визначення предмета спору. Хоч це й найкоротший фрагмент тексту рішення, та все ж він має критичне значення, оскільки вперше інформує апеляційний суд про тип справи та характер спору. Це важлива інформація, адже апеляційний суд читатиме все, про що йтиметься далі, саме через призму цієї базової інформації. Сформулювати предмет спору не завжди легко; суддя повинен ретельно обдумати це питання, оскільки визначення предмета спору лягає в основу всього судового рішення.

Автор рішення повинен розуміти, що кожна сторона вносить у справу власну упередженість чи прихильність. А тому формулювання питання, запропоноване сторонами, може виявитися необ'єктивним чи таким, що не розкриває проблему. У таких випадках суддя не є пов'язаним їхніми визначеннями і вправі переформулювати предмет спору в більш відповідних та точних термінах.

Оскільки визначення предмета спору є першим твердженням судді щодо суті справи, то виникає спокуса включити до нього додаткову інформацію. Однак мета формулювання предмета спору в лаконічному, а не розгорнутому поданні інформації. Коли формулювання предмета спору переобтяжене зайвими фактами, воно не стільки інформує суд вищої інстанції, скільки відволікає його. Пам'ятайте, що на початку тексту рішення вищий суд має дізнатися лише про тип справи та характер спору.

До цього посібника додано *«**Зразок рішення суду першої інстанції**»*.

Зверніть увагу на перші два речення цього рішення:

«*Позивач, фірма «ШиноСвіт», подав позов проти відповідача, фірми «ГумоІнк», у зв'язку з порушенням умов контракту. «ШиноСвіт» стверджує, що «ГумоІнк» незаконно відмовилася від виконання зобов'язань щодо постачання гуми*».

Завдяки цим двом лаконічним реченням, що легко читаються, суд вищої інстанції відразу дізнається, що дана справа належить до сфери договірного права і що предметом спору є визначення правомірності розірвання контракту фірмою «ГумоІнк». Зауважте, що в цих реченнях не йдеться про специфіку відповідних фактів чи положень закону. Натомість їх збережено для фактологічної та мотивувальної частин рішення.

Автори посібника рекомендують, якщо це можливо, щоб після викладу предмета спору в рішенні було зазначено, що саме постановив суд у цій справі. Цю тему розглянуто детальніше далі, а поки що достатньо наголосити, що повідомлення про результат розгляду справи на початку змісту рішення допоможе суду вищої інстанції зрозуміти подальший виклад фактів та правовий аналіз, що далі будуть представлені автором тексту рішення. Це також забезпечує рішенню більшу «гнучкість», оскільки вищий суд дізнається, якою логікою керувався суд першої інстанції. Додаткова користь полягає у тому, що таким чином спрощується написання рішення, оскільки автор фокусується на відомому та проголошеному результаті.

Що стосується фактологічної частини рішення, то судді важливо пам'ятати, що суд вищої інстанції абсолютно не обізнаний у справі. Як вже зазначалося, важливо подбати, щоб рішення містило те, що повинен прочитати суд вищої інстанції, а не те, що бажає написати автор. А тому головне запитання, яке суддя повинен ставити собі впродовж усього процесу написання тексту, має бути таким: «Що потрібно і що не важливо знати суду вищої інстанції, щоб зрозуміти справу?»

«Не знати» у цьому питанні настільки ж важливо, як і «знати». Коли у рішенні наведені факти, які не стосуються суті справи або не є обов'язковими для її загального розуміння, у вищого суду виникає враження, що ці факти певним чином важливі для процесу перегляду. Це створює незручності для суддів суду вищої інстанції, оскільки відвертає їх увагу від фактів, по-справжньому суттєвих для справи, і це створює ризик того, що суддя, можливо, взагалі не помітить чи не врахує їх. Виникає і ризик того, що цей суд також не зрозуміє сам предмет спору.

Знову-таки, зауважте, що «Зразок рішення суду першої інстанції» містить лише ті факти, які мають відношення до предмета спору, — чи було незаконним розірвання контракту фірмою «ГумоІнк», — а не до інших аспектів контракту, не пов'язаних із зазначеним питанням. У результаті наведений фактаж зосереджує увагу суду вищої інстанції на тих фактах, які йому потрібно знати, щоб зрозуміти та вирішити, чи правомірне розірвання контракту.

Насамкінець, суддя повинен подбати про те, щоб виклад фактів був точним та об'єктивним. Суддя не має права вільно поводитися з фактами або перекручувати їх з тим, щоб вони відповідали результатові. Отже, він повинен навести й ті факти, які, можливо, суперечать результату. Нечесне чи не зовсім об'єктивне подання фактів ставить під сумнів усе рішення[10].

Мистецтво написання судових рішень більшою мірою, ніж у будь-якій іншій частині рішення, проявляється в обґрунтуванні або мотивувальній частині. Хоч автори даного посібника й висловлюють тут та далі рекомендації щодо основ написання якісних рішень, проте ми визнаємо, що кожен, хто пише тексти рішень, має власний стиль, і ми не маємо наміру давати інструкції чи втручатись у цю справу.

З урахуванням цього наводимо деякі правила та підказки для вдосконалення такого мистецтва.

Мотивувальна частина рішення повинна починатися з повторення суті рішення суду першої інстанції. Це сприяє досягненню двох цілей. По-перше, суддя, що переглядає справу, освіжає факти в своїй пам'яті, а по-друге, створюється база для подальших юридичних аргументів на користь ухваленого рішення. У результаті вищий суд читає мотивувальну частину рішення на цьому тлі.

Тут автори посібника повторюють свою пропозицію, щоб у мотивувальній частині рішення предмет спору аналізувався у світлі аргументів сторони, що програла. Це сприяє досягненню двох корисних цілей. По-перше, як вже зазначалося, цим пом'якшується (наскільки це можливо) «біль поразки» сторони, що програла. По-друге, демонструється, що у рішенні враховано всі наведені аргументи, і тим самим підвищується довіра до рішення.

Мета мотивувальної частини рішення полягає в тому, щоб обґрунтувати висновки судді. Існує кілька чітких вказівок, які допомагають у написанні цієї частини рішення. Головне, що рішення має демонструвати узгоджений та послідовний процес мислення[11], який пов'язує доречні факти з відповідними законами і веде до логічного висновку. Цей процес не означає і не вимагає, щоб висновок був неодмінно правильним. Це — питання, щодо якого правники можуть обґрунтовано розходитись у поглядах і вирішення якого в результаті може залишитися за судом вищої інстанції. Рішення, що містить доказово некоректний висновок, необов'язково може вважатися погано написаним рішенням. Навпаки, воно може виявитися зразком написання якісного судового рішення.

Нарешті, суддя повинен розуміти, що викладом мотивувальної частини процес написання

[10] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 35).

[11] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 36).

рішення не закінчується. Завершує справу висновок суду по суті позовних вимог, а також виклад способу виконання рішення суду. Здебільшого останнє досягається шляхом передачі рішення на виконання відповідно до резолютивної частини. Так, в останньому реченні наведеного зразка рішення зазначено: «Суд вирішив зобов'язати «ГумоІнк» сплатити зазначену суму на користь фірми «ШиноСвіт».

В інших справах може бути потреба викласти спосіб виконання більш детально.

Після того, як текст рішення вважається остаточним, суддя повинен переглянути його зміст з огляду на такі два принципи. По-перше, судове рішення повинне бути самодостатнім документом, а це означає, що суду вищої інстанції не доведеться звертатися до інших джерел, щоб його зрозуміти. По-друге, судове рішення повинне обмежуватися фактами та законоположеннями, що відповідають предмету спору. Іншими словами, рішення не повинне торкатися більшої кількості питань, ніж це необхідно, однак інколи для ухвалення судового рішення може виявитися необхідним не лише врахувати відповідні правові положення, але також узяти до уваги неправові поняття та реалії, які стосуються контексту спору, наприклад, етичні, соціальні чи економічні міркування. Це вимагає від судді усвідомлення наявності таких міркувань при вирішенні справи[12].

Якщо рішення не відповідає цим двом принципам, то його необхідно переробити.

Автори посібника ще раз наголошують на тому, що всі потенційні читачі рішення суду першої інстанції повинні отримати з нього таку інформацію: 1) тип справи; 2) предмет спору; 3) суть рішення судді; 4) обставини справи; 5) мотиви суду, покладені в обґрунтування рішення; 6) спосіб виконання рішення.

Це стосується також і рішення суду вищої інстанції. Використовуючи таку модель, суддя створює вичерпний та переконливий текст. Якісно написані рішення частіше залишаються без змін судом вищої інстанції. Цього не можна стверджувати про рішення, які не відповідають наведеній моделі.

ГЛАВА 4

ПРОЦЕС НАПИСАННЯ

Письмовий стиль того, хто пише тексти рішення, — та й письмовий стиль будь-кого — зазвичай вважається, і небезпідставно, суто індивідуальним. Як вже зазначалося, автори посібника не мають наміру відмовляти в праві на існування різним стилям. Разом з тим, якісно написані судові рішення мають багато спільних рис. Саме про ці спільні риси і йтиметься тут.

А. МАНЕРА НАПИСАННЯ

Судові рішення традиційно вважаються серйозними документами. Адже вони стосуються майна, засобів до існування, а іноді й самої свободи. З цієї причини манера написання судового рішення повинна відбивати серйозність, притаманну досягненню цілі. Суддя повинен дбати про ретельний вибір стилю та слів.

Автор повинен уникати діалектів та професійного жаргону, за винятком випадків цитування матеріалів справи. Дехто вважає, що треба уникати і скорочень, оскільки вони свідчать про надто неформальний стиль.

Втім, поняття «манера» стосується не лише вибору слів. Манера написання стосується також і характеру судді, що може проявитися у його словах. Без сумніву, чимало процесів у судах першої інстанції та апеляційних судах дратує суддів, що беруть у них участь. Те, що іноді розчарування або

[12] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 22).

гнів судді стають помітними громадськості, є всього лише проявом природи людини. Однак мудрий суддя не дозволить собі прояву роздратування чи гніву у відкритому судовому засіданні, і так само мудрий автор дбатиме про нейтральний і вільний від емоцій текст. Надто різка чи надто фривольна тональність може викликати у сторони, що програла, або у суду вищої інстанції сумнів у неупередженості судді.

Сарказму[13] також краще за все уникати. У дещо одіозному американському судовому рішенні федеральний суд показав, що, на його думку, він даремно витратив час на розгляд нікчемної апеляції. Рішення починалося так: «У цій апеляції нас попросили визначити, чи 0,82 еквівалентно 82%. Успішно закінчивши середню школу, ми можемо дати ствердну відповідь на це запитання».

Так само й ексцентричні вислови, певно, краще залишити авторам рефератів. Хоч би яким незначним видавався судді позов, все одно він залишається серйозним як для сторони, що добивається правосуддя, так і для сторони, яка змушена захищатися.

Б. СТИЛЬ

У наші дні, коли Інтернетом користуються широкі кола громадськості, судові рішення стали доступними для кожного, тим більше, що це гарантовано Законом України «Про доступ до судових рішень». Тож простий, прямолінійний стиль написання судового рішення бажаніший, ніж зарозумілий, обтяжений професійною лексикою. Кожна правова культура виробила свою власну професійну термінологію. Оскільки ці терміни не завжди зрозумілі широкому загалу, їх слід уникати, де це можливо. Це, зазвичай, нелегка справа, особливо з огляду на те, що деякі правові культури просто плекали щось на кшталт «канонічної мови», доступної лише для обізнаних. Втім судові рішення, написані в умовах демократії, повинні бути загально зрозумілими, а не орієнтованими на вузьке коло фахівців (егалітарними[14], а не езотеричними[15]).

Простий, прямолінійний стиль написання сприяє ясності. Судові рішення доволі часто стосуються дуже складних правових проблем та культури співіснування людей. Іноді закони, на підставі яких вирішується справа, сформульовані не чітко і тому досягти простого стилю викладу змісту судового рішення в таких випадках стає ще важче. Хоча окремі тексти судових рішень, без сумніву, розчаровують читачів у всьому світі впродовж століть, проте видається малоймовірним, щоб хтось із читачів, обурений чи розчарований, колись кинув на підлогу судове рішення, вигукнувши: «Це вже занадто зрозуміло!»

Автор текстів судових рішень, який прагне ясності викладу своїх думок, завжди задовольнить читача.

Сумлінний автор повинен завжди керуватися таким підходом: «Яким чином написати так, щоб читач зрозумів це рішення?» Що краще авторові вдається уявити себе на місці читача, то простішим і зрозумілішим буде текст рішення. Така ясність працює не лише на читача, а й корисна для судді, бо скасування чітко викладених, добре написаних рішень судами вищої інстанції трапляються набагато рідше.

Один із способів допомогти читачеві легко сприймати логіку рішення[16] полягає в тому, щоб постійно підказувати читачеві, в якому напрямі рухається автор. Такими «підказками» можуть бути цілі речення: «А тепер звернімося до першого питання цієї справи». В такий спосіб суддя каже читачеві щось дуже важливе про структуру рішення: читач буде знати, що описову частину рішення завершено і автор переходить до аналізу обставин та закону. Такими підказками можуть бути й окремі слова. Використання слів «по-перше» чи «по-друге» зручно впорядковує фрагмент, що

---

[13] Маються на увазі судження чи зауваження, що містять у собі принизливий насміх, їдку іронію.

[14] Тобто такими, що засновані на рівноправності.

[15] Тобто такими, що містять внутрішній, глибинний або таємний, прихований сенс.

[16] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 36).

складається з кількох пунктів.

Навіть у межах окремого абзацу уважний автор може дати читачеві вказівку на його структуру. Сполучні слова, «однак» або «хоча», є важливими підказками читачеві щодо внутрішньої логіки самого абзацу. Подумайте, про що говорить читачеві слово «однак». Воно діє на рівні певної метамови[17]. Воно не містить жодної інформації про зміст самого речення. Проте воно сигналізує читачеві, що хоч би яку інформацію було наведено далі, вона певним чином контрастуватиме з інформацією в попередньому реченні або заперечуватиме її.

З огляду на складну структуру інформації, що міститься в судовому рішенні, такі підказки суттєво допомагають читачеві слідкувати за структурою та логікою рішення.

Наводимо далеко не повний перелік різних підказок чи сигналів, які суддя може використати для демонстрації зв'язків між ідеями, реченнями та абзацами:

— щоб наголосити на контрасті: «***однак***», «***але***», «***проте***», «***хоча***»;
— щоб вдатися до порівняння: «***аналогічно***», «***так само***»;
— щоб продовжити: «***далі***», «***також***», «***потім***», «***і***», «***крім того***»;
— щоб вивести на результат: «***а тому***», «***таким чином***», «***отже***», «***як наслідок***».

Однак ті самі підказки можуть зашкодити автору, якщо їх неправильно використати. Наприклад, якщо автор використовує вставне слово «по-перше», але потім не продовжить перелік висловом «по-друге», то уважний і довірливий читач, ймовірно, буде тримати свою увагу в очікуванні підказки, яка так і не з'явиться. Аналогічно, якщо в тексті міститься посилання на правовий текст, що складається з трьох частин, а потім розглядаються лише дві частини, то читач залишається «у підвішеному стані».

Ще одним важливим чинником, що допомагає досягти чіткості викладу, є використання займенників. Такі займенники, як «воно» або «той», повинні, де це можливо, співвідноситися з конкретними об'єктами посилання. «Воно» може виступати як особовий або будь-який неозначений займенник. Наведемо приклад використання слова «воно» як особового займенника: «*Позивач порушив положення контракту, тож воно так і не було виконане*». Тут слово «воно» вочевидь співвідноситься з конкретним словом «положення». Однак там, де такі займенники не співвідносяться з конкретними попередньо згаданими об'єктами або посиланнями, вони можуть створити читачеві проблеми сприйняття.

Наприклад: «*Позивач порушив положення основного контракту, але виконав положення його модифікації. Воно не має стосунку до цього позову*». Тут, навпаки, читач буде розгубленим, чого саме стосується займенник «воно», — положення контракту чи положення його модифікації.

Ясності також сприяє пильна увага автора до використання деталей. Суддям настійно рекомендується уникати зайвої деталізації в описовій частині рішення. Читачі юридичних текстів призвичаєні до вагомості розглядуваних питань, а тому вважатимуть, що все, що увійшло до рішення, потрапило туди невипадково. Якщо, наприклад, у рішенні буде сказано, що одна зі сторін підписала контракт на звороті аркуша, а не на його титульній стороні, уважний читач, скоріш за все, вважатиме, що справа стосується неналежного оформлення контракту. Якщо це дійсно є предметом спору, тоді наявність такої деталі виправдана. Проте якщо справа не стосується належного оформлення контракту, або, що ще гірше, справа взагалі не стосується сфери контрактного права, тоді автор дає читачеві хибну підказку. Ймовірно, що читач збереже цю деталь у пам'яті та більшою чи меншою мірою очікуватиме, що рішення на певному етапі торкнеться цього моменту.

Надання читачеві невірних підказок шляхом використання малозначимих чи недоречних деталей може дуже спантеличити. На певному етапі тексту досвідчені читачі фактично здогадуються, про що буде йтися далі. І читач зберігає таку надію допоки з тексту не стане чітко зрозуміло, що він

[17] *Метамова* — у логіці і лінгвістиці це мова, що використовується для описання інших мов. Ширше це може бути будь-яка термінологія або мова, що використовується для обговорення самої мови — наприклад граматика або судження про використання мови.

помилився. Незначна деталь, мимохіть введена автором рішення, може створити у читача очікування від тексту, яке так і не буде реалізоване.

Чіткості додає й те, коли суддя починає з припущення, що читач нічого не знає про справу до того, як починає читати рішення. Вочевидь, що учасники процесу (сторони та їхні адвокати) починають читання рішення, знаючи достатньо про суть справи. Проте інші особи — зокрема широкий загал, засоби масової інформації та, що найважливіше, відповідний суд вищої інстанції — насправді не знають нічого про справу, поки не починають читати текст рішення. Дуже важливо, щоб автор враховував те, що рішення може читати хтось по суті не обізнаний із справою взагалі, тоді важливість вступного абзацу рішення як орієнтира для читача неможливо переоцінити. Однак про вступні абзаци йтиметься далі.

Такий підхід — написання для необізнаного зі справою читача — виходить за рамки обставин справи. Мудрий автор повинен також припустити, що читач так само мало що знає або й взагалі нічого не знає про закони, на підставі яких буде вирішуватися справа. Це означає, що самих посилань на норми кодексу, закону чи постанови буде недостатньо і варто процитувати для читача зміст відповідного законоположення. Коли в тексті рішення наводяться лише номери статей різних кодексів, то необізнаний із законодавством читач не має поняття про зміст тих норм і щоб орієнтуватися у руслі думок автора тексту рішення, він мусить припинити читання і шукати спосіб ознайомитися з тим нормативним актом, а у ньому — з певною статтею.

Щоб уникнути непорозумінь, автор повинен однаково називати сторони у всьому тексті рішення. Наприклад, після першої згадки сторони із зазначенням її процесуального статусу («апелянт Іванченко»), усі подальші посилання на цю сторону мають бути однаковими. Тобто автор не повинен називати сторону в одному абзаці «позивачем», а в наступному абзаці «апелянтом». Власне, як видається, найкращою практикою буде позначення сторін їхніми власними іменами, а не процесуальним статусом у справі. Отже, після першої згадки автор повинен вказувати на «Іванченка», а не на «апелянта».

Той самий принцип однаковою мірою поширюється й на інші елементи рішення. Наприклад, у справі про контракт суддя не повинен в одному місці вести мову про «контракт», а в іншому про «договір». Для суто літературного стилю автори заохочуються використовувати різні терміни для позначення одних і тих самих сутностей, аби не повторюватися. Проте при написанні юридичних текстів, коли ключовим гаслом є «ясність» та «точність», такий підхід є неприйнятним і недоречним, оскільки може призвести до плутанини.

Автор повинен забезпечити самодостатність рішення. Читач повинен бути в змозі прочитати рішення від початку до кінця, не маючи потреби шукати інші джерела для того, щоб зрозуміти його. Отже, як вже зазначалося, положення законодавства, на яких ґрунтується рішення, мають бути процитовані в ньому — принаймні частково. Разом з тим, автор повинен пам’ятати, що читачам буде незручно блукати в довгих цитатах, особливо якщо вони відокремлені та надруковані через один інтервал. Буде краще, щоб автор цитував лише ті норми закону, які стосуються справи. Втім, якщо довгу цитату неможливо обірвати або скоротити в інший спосіб, тоді автор повинен виділити курсивом або в інший спосіб ті частини цитованого матеріалу, які особливо важливі для справи.

Самодостатність судового рішення стосується також добору слів. Автор має уникати вживання незрозумілих слів чи термінів, які змусять читача звертатися до словника. Очевидно, що в тексті судового рішення не обійтися без професійних юридичних термінів, але якщо якісь із них можна замінити непрофесійними формулюваннями, то так і слід зробити. Рішення має бути зрозумілим для якомога ширшої аудиторії, наскільки це можливо.

Сумлінний автор рішення не буде навантажувати читача більшим обсягом інформації (як фактичної, так і юридичної), ніж це потрібно.

Судові рішення непросто сприймати, навіть коли вони добре написані. Якщо текст викликає у читача зайві питання, він змушений їх утримувати в своїй пам’яті. На жаль, людська пам’ять

поступається обсягу пам'яті комп'ютера. Ми, люди, можемо запам'ятати порівняно небагато, і коли судове рішення перевантажує пам'ять читача без потреби, починаються збої пам'яті. Автор не повинен боятися повторити в тексті певні моменти, особливо коли такий момент згадувався кількома сторінками раніше. Це допоможе читачам легко впоратися із текстом.

Цей самий принцип — намагатися не перенавантажувати мозок читача — працює також і на рівні структури речення. Майже всі мови світу мають граматичні поняття підмета, присудка, додатка. За відсутності принаймні перших двох з цих елементів читачі не сприймають групу слів як речення. Звичним в українській мові є порядок слів «підмет— присудок— додаток», хоча ця система впорядкування допускає значну свободу дій, оскільки українська мова досить гнучка. Та за будь-яких умов різномовні читачі зважають на ці три елементи як на засіб, завдяки якому вони розуміють речення. А тому, якщо підмет у реченні сам по собі є довгою іменниковою конструкцією, авторові краще змінити структуру речення з тим, щоб читач отримав коротший підмет. Наприклад, погляньмо на таке речення: «*Те, чи сторони фактично мали намір укласти контракт, коли досягли домовленості щодо поставок продукції, становить головне питання у цій справі*». Зауважте, що підметом у цій фразі є довга словесна конструкція: «*те, чи сторони фактично мали намір укласти контракт, коли досягли домовленості щодо поставок продукції*».

Пам'ятайте, що коли ми читаємо, то не лише засвоюємо зміст чи значення слів у реченні, але також враховуємо структуру речення. Пробігаючи очима початок цього речення, читач повинен сприйняти зміст такої довгої та складної словесної конструкції і лише тоді перейти до присудка або додатка, тобто до двох інших звичних елементів речення. Читачеві набагато легше буде прочитати це речення, якщо автор просто поміняє місцями підмет та додаток: *«Головне питання цієї справи — в тому, чи сторони фактично мали намір укласти контракт, коли досягли домовленості щодо поставок продукції».* Зауважте, що при такій заміні читач отримує підмет та присудок на початку речення. Простіше кажучи, речення такої структури є більш зрозумілим читачам, ніж речення стандартне.

ГЛАВА 5

НОМІНАЛІЗАЦІЇ[18]

Номіналізація[19] — це категорія слів, які часто зустрічаються в юридичній лексиці, а також у сфері соціальних наук. Номіналізація є головною причиною важкого сприйняття правового аналізу, викладеного будь-якою мовою. Щоб зрозуміти, що таке номіналізація та чому вона створює проблеми, слід пояснити деякі речі з позиції загальної лінгвістики.

Зазвичай призначення слів у реченні полягає в тому, щоб передавати дію — буквальну чи метафоричну. Якщо сказати простіше, то дієслова виражають дію. Однак західні мови допускають гібриди, а саме, номіналізацію, тобто вживання іменників, що походять від дієслів. Так, іменник «доведення» походить від дієслова «доводити»; іменник «суперечка» — від дієслова «сперечатися».

Для правничої термінології та при проведенні правового аналізу властиве переобтяження термінами: «аргумент», «інкримінація», «визначення», «рішення», «ухвала», «недбалість», «ствердження». Перелік може бути безмежним. І в основі кожного з цих термінів уважний читач може легко виявити суть дії, яку кожен з них втілює: «аргументувати», «інкримінувати», «визначати», «вирішувати», «ухвалювати», «не дбати», «стверджувати». Перенасиченість юридичної термінології номіналізаціями пояснюється тим, що номіналізації — це слова, які

[18] У розділах, присвячених особливостям англійської правової лексики, в українському перекладі неможливо відтворити всі нюанси через відмінності між цими двома мовами. (*Прим. перекладача*)

[19] *Номіналізація* — це вживання іменників, що походять від дієслів.

описують концепції, ідеї, абстракції тощо.

Наприклад, коли ми думаємо про факти справи щодо контракту, ми, природно, думаємо про конкретну фізичну чи юридичну особу, яка уклала чи не уклала контракт з іншою конкретною фізичною чи юридичною особою конкретного дня у конкретному місці. Факти — це події історії. Однак, коли ми починаємо говорити про закон та про те, що означає закон, ми вже не вдаємося в такі деталі. Натомість ми цікавимося тим, чи ці деталі підпадають під загальну рубрику закону. Наприклад, ми перевіряємо, чи було конкретною стороною виявлено намір на основі загальних правил та абстракцій, які визначають поняття «намір». І коли ми починаємо обговорювати питання права, наша лексика стає надто номіналізованою.

Номіналізації є невід'ємною частиною будь-якої правової лексики, проте вони становлять певну форму «необхідного зла», оскільки як окрема категорія слів вони важчі для сприйняття та розуміння читача, ніж інші, конкретні іменники. Візьмемо для прикладу нескладну номіналізацію «твердження». Зауважте, що якби ми дали визначення цьому слову, використавши дієслово, що лежить в його основі, тобто «стверджувати», то в результаті мали б «речі, які хтось стверджує». Так само, «деномінализація» слова «судження» приводить до визначення «те, що хтось розсуджує».

Зауважте, що в кожному з цих прикладів «розбір» кожної номіналізації приводить до появи цілої фрази, тобто граматичної конструкції, що містить підмет та присудок: «…хтось стверджує…», «…хтось розсуджує…». Номіналізації — проблемні слова, оскільки всередині кожного з таких слів захована ціла фраза, яка є сама по собі складною граматичною конструкцією. Номіналізації — це свого роду дієслівна стенографія, проте за їх вживання доводиться розплачуватися. Що більше номіналізацій використовує автор в одному реченні, то важче буде читачеві зрозуміти чи сприйняти це речення, оскільки у кожній номіналізації втілена ціла фраза. Вочевидь, що більше таких фраз у реченні, то складніше його зрозуміти.

Розгляньмо речення, складене погано будь-якою мовою:

«Недбала ін'єкція у цій справі щодо обвинувачення у скоєнні навмисного злочину, попри те, що на момент, коли вона робилася, не висловлювалося жодного заперечення, настільки отруїла процес, що справу довелося б повернути на повторний розгляд, якби не трапилася більш суттєва помилка — неспроможність довести причинно-наслідковий зв'язок».

Беззаперечно, таке речення не назвеш «дружнім до читача». Щоб з цієї головоломки видобути його значення, будь-якому читачеві доведеться перечитати речення принаймні двічі або тричі. Одна з головних причин того, що це речення читачеві важко опрацювати, полягає у великій кількості наявних у ньому номіналізацій:

«Недбала **ін'єкція** у цій справі щодо **обвинувачення** у **скоєнні** навмисного злочину, попри те, що на момент, коли вона робилася, не висловлювалося жодного **заперечення**, настільки отруїла **процес**, що справу довелося б повернути на повторний **розгляд**, якби не трапилася більш суттєва **помилка — неспроможність** довести причинно-наслідковий **зв'язок»**.

Зауважте, що в цьому реченні 9 номіналізацій, що означає, що речення на найглибшому рівні містить на цілих 9 іменниково-дієслівних конструкцій більше, ніж можна виявити за допомогою простого синтаксичного аналізу. І подивіться лише на всього чотири з цих номіналізацій: «ін'єкція», «обвинувачення», «заперечення» та «неспроможність». Кожна номіналізація містить у собі дієслово: «інжектувати», «обвинувачувати», «заперечувати» та «(не) спромогтися». Також врахуйте, що по кожній з цих дій читач не знає, хто їх вчинив, тобто хто ж є «діючою особою» (виконавцем дії). Якщо сформулювати запитання про кожну з цих дій, то читачу буде цікаво отримати відповідь на них.

«Хто у даному випадку недбало зробив ін'єкцію?»

«Хто порушив обвинувачення і проти кого?»

«Хто не заперечував?»

«Хто не спромігся довести…?»

Наявність таких запитань ілюструє ще одну небезпеку, притаманну номіналізаціям. Конкретніше, номіналізації явно заохочують автора до того, щоб не наводити частину інформації, прихованої в номіналізації, а саме, не називати осіб, відповідальних за дію. Хоча номіналізації є стенографічним втіленням іменниково-дієслівної фрази, проте вони самі по собі не ідентифікують конкретну діючу особу. Як ми побачили на прикладі цього погано написаного речення, неспроможність вказати на виконавців описаних у тексті дій може спантеличити читачів, коли ті намагатимуться зрозуміти, хто що зробив.

Ще однією характеристикою номіналізацій є те, що вони затіняють чи знижують енергійність звучання дієслів, котрі позначають дії, про які йдеться. Погляньмо, наприклад, на номіналізацію «аргумент», яка, звичайно ж, виражає дію «аргументувати, доводити». Найпряміший та найбільш динамічний спосіб вираження ідеї, яка лежить в основі цих слів, — зберегти дію, виражену дієсловом, і написати: «Позивач доводить…» Однак якщо суддя бажає висловити ту саму думку за допомогою номіналізації «аргумент», тоді він повинен обрати в якості присудка інше дієслово, щоб забезпечити зв'язок між підметом ***позивач*** та прямим додатком ***аргумент***, отже, конструкція виглядатиме приблизно так:

«позивач — аргумент».

Значна кількість дієслів може виконати цю функцію: «висловлює», «висуває», «формулює», «пропонує» — перелік можливостей доволі довгий. Однак зауважте, що у кожному випадку дія, виражена дієсловом, менш динамічна, менш націлена і менш точна, ніж дія, виражена словом «доводить», що прихована в номіналізації.

Подивімося на два речення.

1. Суд **може прийти** до вирішення питання за допомогою застосування усталених принципів права.
2. Суд **може вирішити** питання, застосувавши усталені принципи права.

Очевидно, що у кожному з цих речень передані ті самі ідеї. Проте перше речення, у якому номіналізацій більше, помітно довше, ніж друге. Також зверніть увагу на те, що у кожному реченні підметом є «суд». У першому реченні суд «приходить». У другому реченні суд «вирішує». Давайте коротко розглянемо значення цих двох дієслів.

Суддям важливо подати себе та судовий корпус у цілому в позитивному світлі. Один простий шлях для судді, щоб добитися цього, полягає в тому, щоб звернути увагу на дії, до яких суд вдається. Зауважте, що у першому (номіналізованому) реченні дія, яку автор приписує суду, — це «прихід», тимчасом як у другому реченні суд займається «вирішенням». «Прихід» — не та дія, яку суспільство очікує від суддів, на відміну від «вирішення». Привернення уваги до дій, які приписуються суддям або судам, може допомогти старанному авторові переконати читаючу громадськість, що конкретний суддя — а в цілому й весь суддівський корпус — робить саме те, що суспільство очікує від суддів.

ГЛАВА 6

ВИКОНАВЦІ ТА ДІЇ

Одна з проблем, пов'язаних з номіналізаціями, полягає в тому, що вони часто описують дію, не повідомляючи читача, хто є виконавцем. Розгляньмо такі два речення:

«Позивач стверджує, що…»

«Стверджується, що…»

Зауважте, що у першому з цих речень читач інформується не лише про дію («стверджує…»), а й про її виконавця («позивач»). Однак у другому реченні читач не отримує стільки ж інформації.

Читач знає лише, що хтось висловив твердження. Більшість освічених дорослих вірить у причинно-наслідковий зв'язок: одні речі впливають на інші. Активний стан дієслова в більшості мов передає уявлення про реальність; виконавець дії впливає на щось інше. Проте коли ми передаємо дії через іменники, як це відбувається в номіналізаціях, граматика не вимагає від нас, як вже зазначалося, вказувати на виконавця дії.

Порівняйте два речення.

1. Апелянт стверджує, що суд першої інстанції помилився, коли відмовився вислухати свідка-експерта.
2. Твердження апелянта полягає в тому, що відмова суду першої інстанції вислухати свідка-експерта була помилкою.

Зауважте, що друге речення не лише довше, в ньому різні дії («стверджує», «помилився» та «відмовився») перейшли з дієслів у іменники. Коли автор зберігає вираження критично важливих дій (у даному випадку це твердження, помилка та відмова) через дієслова, він залишає читача сфокусованим на тому, «хто що робить».

ГЛАВА 7

СТРУКТУРА РІШЕННЯ. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Пунктом 1 частини першої статті 210 ЦПК України передбачено, що ухвала повинна мати вступну частину із зазначенням: «*часу і місця її постановлення; прізвища та ініціалів судді (суддів — при колегіальному розгляді); прізвища та ініціалів секретаря судового засідання; імен (найменувань) сторін та інших осіб, які брали участь у справі; предмета позовних вимог».*

Пунктом 1 частини першої статті 215 цього самого Кодексу передбачено, що рішення повинно мати вступну частину із зазначенням «*часу та місця його ухвалення; найменування суду, що ухвалив рішення; прізвища та ініціалів судді (суддів — при колегіальному розгляді); прізвища та ініціалів секретаря судового засідання; імен (найменувань) сторін та інших осіб, які брали участь у справі; предмета позовних вимог*».

Пунктом 1 частини першої статті 163 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що постанова повинна мати вступну частину із зазначенням «*дати, часу та місця її прийняття; найменування адміністративного суду, прізвищ та ініціалів судді (суддів) і секретаря судового засідання; імен (найменувань) сторін та інших осіб, які беруть участь у справі; предмета адміністративного позову».*

Пунктом 1 частини першої статті 165 цього самого Кодексу передбачено, що ухвала повинна мати вступну частину із зазначенням «*дати і місця її постановлення; найменування адміністративного суду, прізвища та ініціалів судді (суддів); імен (найменувань) сторін та інших осіб, які беруть участь у справі*».

Статтею 84 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що рішення господарського суду повинне мати вступну частину, у якій вказуються «*найменування господарського суду, номер справи, дата прийняття рішення, найменування сторін, ціна позову, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора та інших осіб, які брали участь у засіданні, посади цих осіб»*.

Статтею 86 цього самого Кодексу передбачено, що ухвала повинна містити «*найменування господарського суду, номер справи, дату винесення ухвали, найменування сторін, ціну позову, прізвища судді (суддів), представників сторін, прокурора та інших осіб, які брали участь у засіданні (із зазначенням їх посад)*».

Положення різних кодексів передбачають наявність вступної частини в рішеннях, ухвалах та постановах. Вони містять низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову. Це досить вичерпний перелік інформації, яка мусить бути у вступній частині, проте не заборонено подати більше інформації, якщо це доцільно, щоб належним чином викласти справу для сприйняття читачами.

На початку вступної частини треба зазначити сторони справи.

Наприклад, у рішенні суду першої інстанції перше речення може бути таким: *«Позивач Іванченко І. І. подав позов проти відповідача Петренка П. П. у зв'язку з порушенням умов контракту».*

В ухвалі за результатом розгляду справи апеляційною інстанцією перше речення може бути викладено так: *«Позивач Іванченко І. І. оскаржив судове рішення, постановлене на користь відповідача Петренка П. П., у справі про порушення умов контракту».* (Знову-таки, перше посилання на сторону повинно бути якомога повнішим. При подальших посиланнях сторони можуть позначатися лише за статусом у справі або прізвищами).

Наступне речення повинне містити інформацію щодо суті позовних вимог, які мають бути вирішені у судовому процесі: *«Іванченко стверджує, що Петренко порушив умови письмового контракту, своєчасно не поставивши обумовлену контрактом кількість пакувальних ящиків».*

Аналогічно у справі за апеляцією: *«Іванченко стверджує, що суд першої інстанції помилився, постановивши, що Петренко виконав матеріальні умови контракту на поставку пакувальних ящиків».*

Автори даного посібника настійно рекомендують потенційним авторам судових рішень засвоїти просте ефективне на всі випадки правило: кожного разу, коли в тексті рішення наводиться питання, аргумент чи позиція якоїсь зі сторін, у наступному реченні має стисло викладатись позиція суду з цього ж питання. Отже, перші кілька речень рішення мають відповідати такій парадигмі:

У рішеннях суду першої інстанції:

«Позивач Іванченко І. І. подав позов до відповідача Петренка П. П. у зв'язку з порушенням умов контракту. Іванченко стверджує, що Петренко порушив умови письмового контракту, своєчасно не поставивши обумовлену контрактом кількість пакувальних ящиків. Суд дійшов висновку, що Петренко виконав матеріальні умови контракту, відправивши ящики із запізненням на один день».

У рішенні апеляційного суду:

«Позивач Іванченко І. І. оскаржив судове рішення, постановлене на користь відповідача Петренка П. П. у справі про порушення умов контракту. Іванченко стверджує, що суд першої інстанції помилився, постановивши, що Петренко виконав матеріальні умови контракту на поставку пакувальних ящиків.

Суд не погоджується з цим твердженням і вважає, що суд першої інстанції правильно визначив, що матеріальні умови контракту були виконані Петренком».

Зауважте, що і версія змісту рішення суду першої інстанції, і версія тексту ухвали апеляційного суду демонструють одну й ту саму парадигму. У першому реченні зазначено сторони та їхній процесуальний статус і визначено, хоча й без конкретизації, характер справи. У другому реченні викладено суть конфлікту в цій справі. У третьому реченні наведено позицію суду щодо цього питання.

Тут ми знову звертаємо увагу на «Зразок рішення суду першої інстанції», а також на «Зразок рішення апеляційного суду», які розміщені у додатках до цього посібника. Обидва зразки рішень містять цю парадигму, що забезпечує лаконічний, змістовний та зрозумілий вступ до суті справи.

У певному сенсі це «моментальний знімок» усього рішення. Що найважливіше, читач при цьому дізнається про підсумок справи, тож подальше його читання не буде просуванням наосліп. Для читача завжди непросто слідкувати за правовим аналізом, навіть якщо той чітко викладений. Завдання читача значно спрощується, коли він заздалегідь знає результат чи висновок цього

аналізу.

Деякі судді не сприймають ідею потреби ознайомлення читача з результатом справи з перших сторінок тексту рішення. Якось один американський суддя висловив таку думку: «Хіба автор детективів розкриє ім'я вбивці на першій сторінці роману?» Однак така позиція судді демонструє нерозуміння призначення судових документів. Судді пишуть рішення не для того, щоб розважати своїх читачів. Ті, які намагаються це робити, реально ризикують змістом. Судді мають усвідомити, що мало хто з читачів (якщо такі взагалі є) читають судові рішення заради задоволення. Найчастіше люди читають судові рішення, тому що вони *вимушені* це робити, а не тому, що вони так *хочуть*. З цієї причини автори текстів судових рішень повинні прагнути до ясності, читабельності, точності та лаконічності, а не до драматизму чи театральності.

Інше заперечення проти розкриття результату справи на ранній стадії тексту рішення ґрунтується на позиції побоювання обвинувачень на адресу судді у поспішності. У різних країнах судді скаржаться, що в такому випадку начебто створюється враження, що суддя не приділив достатньо уваги обставинам справи або що суддя вирішив справу наперед.

У цьому випадку свідомо спланована структура рішення помилково сприймається як розкриття процесу мислення того, хто приймав рішення. Інакше кажучи, в цій позиції відображено ідею, що письмове слово є ідеальним історичним віддзеркаленням думок автора, а тому рішення, в якому результат наведено на ранній стадії, буцімто відображає поспішне вирішення справи.

Щодо цього автори посібника переконані у розсудливості читачів судових рішень і не можуть припуститися такої помилки. Можливо, читачі країн з низьким рівнем письменності і будуть схильними вважати, що письмовий документ точно відображає хід думок його автора. Однак у країні з давньою та високою літературною культурою набагато менша ймовірність того, що читачі зроблять таке припущення. Та навіть якщо поодинокі читачі помилково сприймуть такий початковий абзац як свідчення поспішного вирішення справи, все одно більшість читачів, без сумніву, зрозуміють абзац правильно — як мікромодель усієї справи, яка завдяки наведенню результату на ранньому етапі полегшує розуміння читачем правового аналізу та його логіки.

ГЛАВА 8

ОПИСОВА ЧАСТИНА

Як Цивільний процесуальний кодекс України, так і Кодекс адміністративного судочинства України, і Господарський процесуальний кодекс України містять положення щодо змісту описових частин ухвал та постанов.

Пунктом 2 частини першої статті 210 ЦПК передбачено, що в описовій частині має бути зазначена «*суть питання, що вирішується ухвалою*».

Пунктом 2 частини першої статті 215 ЦПК передбачено, що в описовій частині дається «*узагальнений виклад позиції відповідача, пояснення осіб, які беруть участь у справі, інші докази, досліджені судом».*

Пунктом 2 частини першої статті 165 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що в описовій частині зазначається «*суть клопотання та ім'я (найменування) особи, що його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою…»*

Пунктом 2 частини першої статті 163 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що в описовій частині зазначається «*короткий зміст позовних вимог і позиції відповідача; пояснення осіб, які беруть участь у справі; інші докази, досліджені судом».*

Статтею 84 Господарського процесуального кодексу України передбачено, що рішення господарського суду повинне мати описову частину, у якій вказуються *«стислий виклад вимог позивача відзиву на позовну заяву, заяв, пояснень і клопотань сторін та їх представників, інших*

учасників процесу, опис дій, виконаних господарським судом (огляд та дослідження доказів і ознайомлення з матеріалами безпосередньо в місці знаходження)».

Статтею 86 цього самого Кодексу передбачено, що ухвала повинна містити «*стислий виклад суті спору або зміст питання, з якого виноситься ухвала».*

Усе зазначене об'єднує одна вимога: описова частина мусить містити інформацію про факти та обставини справи.

Пункт 2 частини першої статті 210 ЦПК України вдало узагальнює їх: «суть питання, що вирішується ухвалою». Отже, описова частина повинна мати в собі інформацію про передісторію позову чи апеляції. І подати всі факти та обставини таким чином, щоб читачеві було легко слідкувати за ними та розуміти їх.

Простоті читання *не* сприяє, якщо суддя автоматично і вперто дотримується послідовності підпунктів, наведеної в якомусь зі згадуваних вище положень кодексів. Наприклад, якби суддя дотримувався послідовності викладу за ст. 215 ЦПК України, то текст рішення починався б із викладу позиції відповідача. Слід пам'ятати, що вступна частина щонайменше дала читачеві досить поверхове уявлення про суть справи або, в ліпшому випадку, надала читачеві мікромодель, мініатюрний відбиток справи. Так чи інакше, якщо після вступної частини суддя одразу почне детальний виклад позиції відповідача, це, без сумніву, спантеличить читача, оскільки той не матиме фактологічного підґрунтя, необхідного для розуміння цієї позиції.

Зважаючи на те, що добре написана вступна частина дасть читачеві уявлення про справу або суть апеляційного оскарження в цілому, з боку автора буде доцільним почати описову частину з необхідної інформації про сторони та характер конфлікту, що призвів до позову, чи підстав для апеляції. Описова частина має пояснити читачеві, хто є сторонами у справі та які факти чи обставини призвели до судового провадження.

Основу всіх справ та й, власне, апеляцій формує певний сюжет. Тож суддя має можливість розповісти історію, яка лягла в основу справи. Наш досвід свідчить, що дехто вміє розповісти історію, анекдот чи жарт краще за інших; так само і тут — деякі судді можуть краще за інших, викласти перед читачами факти.

Успішні оповідачі знають, що найкращий спосіб розповісти історію — це розпочати з самого початку і рухатися далі в хронологічному порядку. Вони також знають, наскільки важливо подати слухачам передісторію, необхідну для розуміння суті справи та можливого прогнозу ситуації. Отже, автор рішення у справі про порушення контрактних зобов'язань цілком може розпочати описову частину таким чином: «У квітні 2008 року позивач X, виробник автомобільних шин, уклав контракт з відповідачем Z, виробником гуми, на поставку 12 тонн сирої гуми. Згідно з умовами контракту, Z мав поставити гуму на завод X не пізніше 1 червня 2008 року. 15 травня 2008 року X отримав від Z листа, у якому повідомлялося про можливе постачання до 1 червня лише 10 тонн гуми…»

Порівняймо цей фрагмент описової частини з фрагментом, у якому суддя дотримується послідовності, встановленої пунктом 2 частини першої статті 215 ЦПК України, що приписує виклад позиції відповідача. Уявіть собі, наскільки важчою стає задача читача, якщо одразу після вступної частини він побачить такий текст: «Відповідач Z стверджує, що він виконав умови основного контракту по суті, коли поставив 10 з 12 передбачених контрактом тонн гуми до 1 червня 2008 року, тобто до домовленої дати виконання зобов'язань за контрактом…»

Зверніть увагу, що в цій версії автор випередив читача. Читач ще не знає точно, хто такі сторони, чим вони займаються та якими були первісні умови контракту. Причина того, що друга версія незадовільна в порівнянні з першою, в тому, що в ній автор порушує хронологічний порядок подій, хоча й буквально дотримується вимог частини першої статті 215 ЦПК.

З іншого боку, для добре обізнаного з фактами конкретної справи читача друга версія не буде надто проблемною. Проте уважний суддя завжди виявить розсудливість і буде писати з розрахунку на коло читачів, які нічого не знають про справу. І знову-таки, суд вищої інстанції також ймовірно

буде дещо спантеличеним другою версією, на відміну від першої.

Коли автор-суддя уже виклав на папері всі факти (бажано у хронологічному порядку), він повинен ще раз переглянути текст, щоб упевнитися, що з нього дійсно постає історія саме в такому вигляді, в якому він має намір її подати.

Доволі часто в текстах судових рішень викладено набагато більше фактів, ніж це насправді потрібно читачеві. Отже, коли всю інформацію зведено, сумлінний автор мусить подивитися на них ніби збоку і запитати себе щодо кожного факту: «Чи цей конкретний факт має правове значення для справи?»

Відомо, що юридично значимий факт — той, що безпосередньо стосується певного питання, якому дається оцінка у рішенні. Наприклад, у справах зі сфери контрактного права факти, що засвідчують існування самого контракту, є юридично значимими. Юридично значимі факти — ті, що мають суттєве значення для повного розуміння читачами питань, які розглядаються у справі, і, звичайно ж, вони мають увійти до тексту рішення.

Проте в будь-якій справі фігурують факти, що не мають юридичного значення для її вирішення. Отже, якщо відповідь на перше запитання негативна, тоді суддя повинен поставити собі друге запитання: «Чи цей конкретний факт необхідний для розуміння читачами фабули справи?»

Назвімо факти, що належать до такої категорії, «фоновими фактами». Це факти, які, не будучи суттєвими для розуміння читачами *питань*, що фігурують у справі, все ж важливі для розуміння читачами *історії*, про яку розповідають ці факти. До їх числа можна віднести конкретні дати подій, які, хоч і не належать до категорії обов'язкової інформації, все ж допомагають читачеві зорієнтуватися в послідовності подій, а також — у випадку, коли одна зі сторін є юридичною особою зі сфери бізнесу, — короткий опис характеру бізнесу, яким займається ця сторона.

Коротше кажучи, описова частина ухвали або постанови повинна містити всі юридично значимі факти та достатньо фонових обставин, щоб читач зміг не лише розібратися в правових питаннях, про які йдеться в рішенні, а й зрозуміти та простежити події, які призвели до позову, і, зрештою, зрозуміти мотиви судового рішення у справі.

ГЛАВА 9

МОТИВУВАЛЬНА ЧАСТИНА

Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України та Господарський процесуальний кодекс України містять вимоги щодо наявності у структурі судового рішення мотивувальної частини. Пунктом 3 частини 1 статті 210 ЦПК України передбачено, що ухвала повинна містити «*мотивувальну частину із зазначенням мотивів, з яких суд дійшов висновків, і закону, яким керувався суд, постановляючи ухвалу*». Пунктом 3 частини 1 статті 215 цього самого Кодексу передбачено, що рішення суду повинне містити «*мотивувальну частину із зазначенням встановлених судом обставин і визначених відповідно до них правовідносин; мотивів, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази, застосовує зазначені в рішенні нормативно-правові акти; чи були порушені, не визнані або оскаржені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду, а якщо були, то ким; назви, статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, яким суд керувався*».

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 165 Кодексу адміністративного судочинства України в ухвалі мають зазначатися «*мотиви, з яких суд дійшов до висновків, і закон, яким керувався суд, постановляючи ухвалу…*» У пункті 3 частини 1 статті 163 вказано, що постанова включає мотивувальну частину «*із зазначенням встановлених судом обставин із посиланням на*

докази, а також мотивів неврахування окремих доказів; мотивів, з яких суд виходив при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався…»

Відповідно до ст. 84 Господарського процесуального кодексу України у мотивувальній частині рішення вказуються *«обставини справи, встановлені господарським судом; причини виникнення спору; докази, на підставі яких прийнято рішення; зміст письмової угоди сторін, якщо її досягнуто; доводи, за якими господарський суд відхилив клопотання і докази сторін, їх пропозиції щодо умов договору або угоди сторін; законодавство, яким господарський суд керувався, приймаючи рішення; обґрунтування відстрочки або розстрочки виконання рішення».*

Відповідно до ст. 86 Господарського процесуального кодексу України ухвала господарського суду має містити *«мотиви винесення ухвали з посиланням на законодавство».*

Навіть побіжний огляд положень кодексів свідчить про те, що суть мотивувальної частини полягає у викладі міркувань суду, які привели його до висновку, втіленого в тексті рішення. У дуже багатьох аспектах мотивувальна частина є сутністю самого рішення. І для двох основних адресатів, про яких йшлося раніше, — сторони, яка програла, та суду вищої інстанції — саме мотивувальна частина відіграє найголовнішу роль у задоволенні їхніх потреб щодо розуміння суті постановленого рішення.

Втім саме мотивувальна частина цілком може виявитися найскладнішим для написання розділом рішення. На відміну від вступної частини, яка іноді може виступати мікромоделлю всього рішення, і на відміну від описової частини, яка покликана подати в основному хронологію подій, мотивувальна частина не має такої простої парадигми, якій можна було б слідувати в більшості випадків.

З огляду на різноманітність діапазону питань, які можуть розглядатися в рамках окремої справи, неможливо запропонувати єдиний формат викладу міркувань суду.

Очевидно, саме тому мотивувальна частина може виявитися для читачів найскладнішою для розуміння на тлі інших частин рішення. Навіть у не дуже складній справі з добрим викладом мотивів читач може не впоратися з розумінням мотивів судді в обґрунтування судового рішення. Навіть ретельне виконання суддею згаданих вимог різних положень кодексів не забезпечить легкого сприйняття тексту рішення.

Дозволимо собі кілька рекомендацій.

Мотивувальна частина має починатися з чіткого викладу суті позовних вимог (або у випадку багатоепізодної справи — з першої вимоги/епізоду), що повинен вирішити суд.

Як вже пропонувалося раніше, проблема повинна формулюватися у світлі позиції сторони, яка програла. Крім того, коли це можливо, автор рішення може подати цитатою сформульовану стороною позицію.

Наступне речення має містити виклад позиції суду з цього питання. Наприклад: *«Представник відповідача Мироненко стверджує, що його компанія в основному виконала умови контракту, поставивши 10 з 12 тонн сталі, про які йшлося в контракті. Суд не погоджується з цим і вважає, що відповідач Z порушив умови контракту, поставивши лише 10 тонн сталі».*

Як вже зазначалося, автор повинен за можливістю давати читачеві зрозуміти, чого чекати далі від тексту рішення. Читачеві буде важко зрозуміти мотивувальну частину, якщо подальший виклад мотивів виявиться несподіваним.

Ось чому рекомендується завжди подавати оцінку судом кожного аспекту позиції сторони.

Зауважте також, що в наведених вище двох реченнях, з яких стартує мотивувальна частина, читач знову має справу з певного роду мікромоделлю, на цей раз — мікромоделлю усього конфлікту. Так суддя повідомляє не лише про мету правового аналізу, а й про висновки суду щодо цього.

За вступом до мотивувальної частини йде виклад аргументів судді, які стали підставою для того

чи іншого висновку[20]. При цьому суддя найчастіше посилається на норми відповідних кодексів чи інших законодавчих актів, на яких ґрунтується рішення. Кожного разу, коли автор посилається на норму закону, в рішенні варто процитувати або викласти стисло її зміст. Разом із тим суддя має уникати надмірного цитування закону[21].

Спокусливою для авторів судових рішень є можливість навести перелік законодавчих норм без фактичного співставлення їх змісту з обставинами справи. Такий підхід неодмінно спантеличить читача, оскільки той не знатиме причин застосування саме тих норм аж доки не знайде у тексті конкретне тлумачення фактів у їх світлі. Отже, практична порада така: не слід наводити більше двох законоположень у відриві від фактів даної справи.

Порівняйте такі два приклади з точки зору «приязності» до читача.

«Частина 3 статті 206 Цивільного кодексу України передбачає: «Правочини на виконання договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін укладатися усно, якщо це не суперечить договору або закону». Частина 1 статті 208 цього самого Кодексу каже: «У письмовій формі належить вчиняти: 1) правочини між юридичними особами…»

Отже, суддя починає просто з цитування закону. Проте для читача, така цитата поза контекстом обставин справи залишається незрозумілою. Фактично автор покладає на читача самостійне виконання певної роботи — зіставити факти, наведені в описовій частині, з цими приписами закону.

А тепер розгляньмо інший підхід.

«Позивач, ВАТ «Книгозбут», стверджує, що було цілком прийнятним укласти контракт з відповідачем, ВАТ «Книгомагазин», в усній формі. Суд не може з цим погодитись. Хоча й справді, як це стверджує ВАТ «Книгозбут», частиною 3 статті 206 Цивільного кодексу України передбачено, що «правочини на виконання договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятися усно, якщо це не суперечить договору або закону», однак спірний контракт підпадає під дію частини 1 статті 208 Цивільного кодексу України, якою передбачено, що правочини між юридичними особами належить вчиняти у письмовій формі. А тому даний контракт не може бути укладений усно, оскільки це суперечить частині третій статті 206 ЦК України».

У цьому випадку замість того, щоб просто посилатися на законоположення і мимоволі змушувати читача самостійно шукати зв’язок між законом та фактами, суддя подає логіку свого мислення згідно з вимогами до змісту мотивувальної частини. Варто зауважити, що відразу після викладу позиції позивача автор подає свій висновок про причину відхилення твердження позивача. Крім того, зверніть увагу, що в цьому абзаці суддя дає читачеві такі сигнали чи підказки, як «хоча» та «а тому».

Поза сумнівом, другий з наведених уривків кращий за перший. І так викладена мотивувальна частина корисна не тільки читачеві, а й судді. Більш ймовірно, що суд вищої інстанції залишить без змін постановлені рішення суду першої інстанції, мотивовані в такий спосіб. Згадувані вже вимоги різних кодексів щодо змісту мотивувальної частини постанов та ухвал можна вважати за, так би мовити, ***стандарт***, на основі якого орган перегляду аналізуватиме роботу суду першої інстанції. ***Базовим принципом усіх цих вимог є те, що мотивувальна частина постанови чи ухвали повинна демонструвати процес мислення судді.***

Перший з наведених вище прикладів не розкриває хід думок; він демонструє, що суддею визначено відповідну нормативну базу для вирішення даної справи. Проте з нього не випливає, ***чому*** суддя дійшов свого висновку на її основі.

---

[20] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (п. 41).

[21] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень (пункти 42—48).

ГЛАВА 10

РЕЗОЛЮТИВНА ЧАСТИНА

Пунктом 4 частини першої статті 210 ЦПК України передбачено, що резолютивна частина ухвали повинна містити «*висновок суду; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження…*» Пунктом 4 частини першої статті 215 ЦПК України передбачено, що резолютивна частина рішення суду повинна містити «*висновок суду про задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково; висновок суду по суті позовних вимог; розподіл судових витрат; строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження».*

Пунктом 4 частини першої статті 165 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що в резолютивній частині ухвали зазначаються «*висновки суду; строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження*». Пунктом 4 частини першої статті 163 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що в резолютивній частині постанови зазначаються «*висновок суду про задоволення адміністративного позову або про відмову в його задоволенні повністю чи частково; висновок суду по суті вимог; розподіл судових витрат; інші правові наслідки ухваленого рішення; строк і порядок набрання постановою законної сили та її оскарження*».

Відповідно до ст. 84 Господарського процесуального кодексу України резолютивна частина рішення має містити *«висновок про задоволення позову або про відмову в позові повністю чи частково по кожній з заявлених вимог».*

Відповідно до ст. 86 Господарського процесуального кодексу України ухвала господарського суду має містити *«висновок з розглянутого питання, вказівку на дії, що їх повинні вчинити сторони, інші підприємства, організації, державні та інші органи та їх посадові особи у строки, визначені господарським судом».*

Спільною рисою всіх положень кодексів стосовно резолютивної частини постанов та ухвал є поняття завершеності. Ця частина рішення повинна повідомляти читачеві про остаточний результат розгляду судом даної справи. Суддя повинен подбати про чітке формулювання способу звернення рішення суду до виконання, в тому числі щодо питання сплати судових витрат, якщо це передбачено.

Поняття висновку аналогічним чином стосується й рішень апеляційних судів. Суддя повинен чітко зазначити правові наслідки рішення. Якщо вирішено повернути справу на повторний розгляд до суду першої інстанції, то, знову таки, колегія суддів має чітко викласти, які подальші слухання чи процедури мають відбутись у відповідному суді.

ГЛАВА 11

НАПИСАННЯ ВИРОКУ СУДУ

Призначення міри покарання вироком суду в кримінальній справі є визначальним етапом судового розгляду, що впливає на інтереси широкого кола суб’єктів. Тож, таке судове рішення має ґрунтуватися на детальному і глибокому аналізі відповідних фактів справи та положень кримінального законодавства.

Як уже зазначалося, під час написання будь-якого судового рішення автор має брати до уваги його аудиторію. Очевидно, що безпосередньою аудиторією вироку у кримінальній справі є самі учасники судового процесу. Серед них: підсудний, обвинувач, потерпілий, якщо такий є, цивільний позивач та відповідач. Суд зобов’язаний надати детальне роз’яснення кожній зацікавленій особі, особливо підсудному, щодо умов, зазначених у вироку, та обґрунтування призначення саме такої

міри покарання.

Іншою важливою аудиторією є громадськість та правнича спільнота. Адвокати в кримінальних справах зацікавлені в ознайомленні з вироками певних суддів з метою прогнозування їх майбутніх рішень. Так само судді-колеги можуть розглядати рішення один одного як запозичення досвіду в прийнятті судових рішень. Через засоби масової інформації громадськість отримує інформацію не лише про винесені вироки та визначені міри покарання, а й про обґрунтування останніх. Важливо, щоб суди готували таку інформацію з розумінням, що вона буде доведена до громадськості.

Іноді важливим адресатом судового рішення, що не отримує достатнього рівня уваги, є суд вищої інстанції. Ми заохочуємо особу, що готуватиме текст вироку, пам'ятати про суд вищої інстанції, оскільки він має право змінити або скасувати вирок суду нижчої інстанції. За умови належного обґрунтування вироку суд, що переглядатиме рішення в порядку апеляції чи касації, найвірогідніше буде мати менше підстав для його зміни.

Дискреційні повноваження — визначення міри покарання, прийняття рішень про опіку над дітьми чи про розподіл подружньої власності — вимагають від судів урахування багатьох факторів та пошуку збалансованих підходів. У процесі визначення міри покарання до уваги беруться три основні фактори: ступінь тяжкості злочину, характер соціальної реабілітації особи засудженого та необхідність заходів щодо безпеки громадськості (ст. 65 Кримінального кодексу України).

За умови врахування означених факторів при винесенні вироку, чіткого викладу обґрунтування та непосилання на недоречні обставини суд вищої інстанції зазвичай погоджується із вироком суду попередньої інстанції.

У той час, як законодавством визначені обставини, що мають враховуватися при винесенні вироку, засудження особи віднесене до повноважень судді. Це відображено в численних положеннях Кримінального кодексу України. Наприклад, розділ XI, частини 3, 4 статті 65, та статті 66—67 уповноважують суд, що виносить вирок, призначити пом'якшене або суворіше покарання, ніж таке, що визначене в законодавстві за певні види злочину. Частина 1 статті 66 визначає обставини, за яких покарання пом'якшується, але частина друга зазначає, що «при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті». Так само частина перша статті 69, що стосується «особливо тяжких, тяжких та злочинів середньої тяжкості» вповноважує суд «призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті» та *«умотивувавши своє рішення».* Стаття 67 визначає обставини, що обтяжують вину і, відповідно, покарання, але частина друга зазначає, що «суд має право, залежно від характеру вчиненого злочину, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених … такою, що обтяжує покарання, *навівши мотиви свого рішення у вироку».* Частина перша статті 68, що регулює правила призначення покарання за незакінчений злочин, вимагає, щоб суд «враховував ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця».

Так само, частина друга даної статті щодо «призначення покарання співучасникам злочину» вимагає від суду «врахування характеру та ступеня участі кожного з них у вчиненні злочину». Частина третя статті 70 щодо питань призначення покарання «за сукупністю злочинів», визначає, що «до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, *можуть* бути приєднані додаткові покарання». Та зрештою, частина перша статті 75 уповноважує суд, що виносить вирок, після врахування різних факторів, на прийняття рішення про звільнення від відбуття покарання з випробуванням. Усі наведені законодавчі положення надають суду, що виносить вирок, дискреційні повноваження у прийнятті самого рішення щодо власне міри покарання та обумовлюють надання мотивів такого рішення на підтримку саме обраного виду покарання.

Шляхом надання суду дискреційних повноважень щодо призначення покарання законодавство надає суду, що виносить вирок, значну свободу у прийнятті рішення за умови належного

обґрунтування. Відверто, деякі судові рішення не передбачають чітких та визначених наслідків, що можуть бути виміряні за допомогою юридичних мірил. Питання розподілу власності у справах з розлучення є таким прикладом, коли жоден нормативний акт не може повністю врегулювати питання до останньої гривні чи гарнітуру меблів. Так само і з визначенням покарання; якщо суддя обирає призначити ув'язнення терміном на 8 років замість максимального терміну в 10 років, як передбачено санкцією закону, жоден суд вищої інстанції при перегляді даного вироку не зможе заперечити правомірність такого рішення і визначити, що належним покаранням мав би бути строк у 7 років та 11 місяців. Процес реалізації суддею дискреційних повноважень, зокрема і з визначення покарання, часто порівнюють із коровами, що пасуться на полі. Поки корова залишається в межах території поля, вона може обрати будь-який кущ трави. Так само суддя, що виносить вирок, може обрати певний вид покарання за умови дотримання законних вимог щодо правил призначення покарання в даній справі при належному вмотивуванні свого рішення.

При визначенні міри покарання центральним є питання мотивів у обранні того чи іншого покарання. Ключовим обов'язком судді є обґрунтування його рішення. Якщо мотиви постановлення судового рішення не можуть бути перевірені, вони не будуть зрозумілими для громадськості та не можуть бути оцінені апеляційними судами.

Якщо коротко: якісний вирок — це таке рішення, яке можна пояснити.

За умови якщо суд, що виносить вирок, надає вичерпну мотивацію свого рішення, апеляційний суд не може змінити вирок, керуючись власними мотивами. Апеляційні суди не можуть скасувати чи змінити рішення суду попередньої інстанції, керуючись лише іншими поглядами на визначення міри покарання. Як вже зазначалося, є три основні фактори, що беруться до уваги при визначенні покарання: ступінь тяжкості злочину, характер соціальної реабілітації особи засудженого та необхідність заходів для громадської безпеки.

Визначаючи ступінь тяжкості скоєного злочину суд має врахувати й інші факти. Це допоможе отримати інформацію про роль підсудного у скоєнні злочину, спосіб скоєння злочину, вплив злочину на потерпілого, а також пом'якшуючі та обтяжуючі обставини скоєння злочину.

У процесі оцінки характеру соціальної реабілітації обвинуваченого суд має враховувати вік підсудного, наявність попередніх ув'язнень, поведінку підсудного під час відбуття попередніх покарань чи строку випробування, розумовий та психічний стан підсудного, які мають враховуватися при застосуванні певного покарання.

Для вірної оцінки потреби захисту громадської безпеки суд має враховувати питання необхідності ув'язнення підсудного та стримувальний ефект покарання як на підсудного, так і на потенційних злочинців.

У Сполучених Штатах судді, що виносять вирок, часто отримують попередні звіти, які готуються службовцями з питань апробації від Департаменту виконання покарань. Такі звіти дають інформацію про сімейне, соціальне становище підсудного, його біографію, навчання, працевлаштування та інші пов'язані факти. Особи, що готують такі звіти, проводять інтерв'ю з підсудним, потерпілими, членами їх родин. Автор звіту також долучає довідку про попередні ув'язнення, обвинувачення у кримінальних справах, а також вжиті заходи із реабілітації підсудного. Автору такого звіту дозволяється зробити загальні коментарі, та запропонувати відповідне покарання для конкретного підсудного. Американські судді, що визначають міру покарання, часто ґрунтують свої рішення на інформації з таких звітів.

Досвід США свідчить, що судді при винесенні рішення враховують побажання потерпілого або членів його сім'ї та його друзів.

Підсудному надається можливість надати свідчення/докази на свою користь.

Іншими факторами, що суд бере до уваги, є рекомендації прокурора щодо обрання міри та терміну покарання, аргументи адвоката, самого підсудного, потерпілого та будь-яких інших осіб, які мають відповідну інформацію щодо суті вироку.

Озброєний таким арсеналом інформації суд, що виносить вирок, може надалі визначити важливість кожного з наведених факторів для прийняття рішення про вид покарання та постановити відповідний вирок.

ЗРАЗОК ТЕКСТУ
РІШЕННЯ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

РІШЕННЯ
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

5 листопада 2008 року ***ський суд м. Києва у складі:

Головуючого судді: Кузьменко О. І.
Суддів: Корзаченко І. І., Сліпченко О. І.
за участю секретаря: Вовк М. О.

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за позовом фірми «ШиноСвіт» до фірми «ГумоІнк» про відшкодування збитків, завданих порушенням умов контракту,

ВСТАНОВИВ:

Позивач, фірма «ШиноСвіт», подав позов проти відповідача, фірми «ГумоІнк», у зв'язку з порушенням умов контракту. «ШиноСвіт» стверджує, що фірма «ГумоІнк» незаконно відмовилася від правочину щодо постачання гуми. Суд погоджується, що відмова від правочину з боку фірми «ГумоІнк» була незаконною, оскільки її не було погоджено і оформлено в письмовій формі, та ухвалює рішення про відшкодування збитків фірмі «ШиноСвіт».

«ШиноСвіт» є виробником автомобільних шин; 1 червня 2008 року цією фірмою укладено письмовий договір із «ГумоІнк» на поставку 10 тонн сирої гуми не пізніше 1 вересня 2008 року. У договорі не зазначалося, яким чином та за яких умов він міг бути розірваний. Під час судового процесу президент фірми «ШиноСвіт» Петренко П. П. пояснив, що незабаром після підписання договору президент «ГумоІнк» Леоненко Л. Л. зателефонував йому та повідомив, що світовий ринок гуми опинився на грані колапсу і що «ГумоІнк» «можливо, не зможе поставити гуму». Петренко засвідчив також, що Леоненко при цьому не сказав нічого про розірвання договору.

Президент «ГумоІнк» Леоненко також дав пояснення, стверджуючи, що під час телефонної розмови чітко повідомив Петренка, що змушений відмовитися від договору, на що Петренко начебто погодився і відповів, що в такому разі просто звернеться до іншого постачальника гуми.

«ГумоІнк» стверджує при цьому, що «Петренкові було зрозуміло, що фірма «ГумоІнк» відмовляється від договору, і за цих умов Петренко усно звільнив «ГумоІнк» від її зобов'язань за договором». Суд відхиляє твердження «ГумоІнк» за двома підставами.

По-перше, оскільки пояснення щодо того, чи відмовився Леоненко від договору в розмові з Петренком, суперечливі, суд мав визначити, якій із сторін вірити.

Суд дійшов висновку, що з-поміж двох позицій більшої довіри заслуговують пояснення Петренка, оскільки пояснення Леоненка були неконкретними, а іноді й плутаними.

По-друге, незалежно від питання довіри до свідчень представників сторін, суд дійшов висновку, що договір між фірмами «ШиноСвіт» та «ГумоІнк» не можна було розірвати усно, відповідно до ЦК України. Сторони не заперечують, що договір було укладено між двома юридичними особами, а саме фірмами «ШиноСвіт» та «ГумоІнк». Згідно з пунктом 1 частини 1 ст. 208 Цивільного кодексу України, правочини між юридичними особами «належить вчиняти у письмовій формі…». Стаття 214 Кодексу регулює «відмову від правочину». З п. 3 цієї статті випливає, що «відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин».

У своїх поясненнях на адресу суду «ГумоІнк» стверджує, що дії Леоненка були прийнятними згідно зі статтею 206 (3) ЦК України, оскільки в цій статті передбачено: «Правочини на виконання

договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятися усно, якщо це не суперечить договору або закону». Аргумент фірми «ГумоІнк» сумнівний, оскільки не доведено, що сторони погодили у розмові таке розірвання.

Суд дійшов висновку, що фірма «ГумоІнк» не відмовилася від договору в передбачений законом спосіб, тому вона має сплатити відшкодування відповідно до позовних вимог фірми «ШиноСвіт».

Керуючись статтями 10, 11, 60, 215 ЦПК України ***ський районний суд м. Києва

ВИРІШИВ:

1) позовну заяву фірми «ШиноСвіт» задовольнити у повному обсязі;

2) стягнути з фірми «ГумоІнк» _____ грн на користь позивача як відшкодування збитків, спричинених порушенням умов договору;

3) звернути рішення до виконання шляхом стягнення зазначеної суми з поточного банківського рахунку відповідача «ГумоІнк» на користь фірми «ШиноСвіт».

Рішення може бути оскаржене до Апеляційного суду м. Києва через ***ський районний суд м. Києва.

Заява про апеляційне оскарження може бути подана протягом 10 днів із дня проголошення рішення.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом 20 днів після подання заяви про апеляційне оскарження.

Головуючий (підпис)
Суддя (підпис)
Суддя (підпис)
Секретар (підпис)

ЗРАЗОК ТЕКСТУ
РІШЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО СУДУ

УХВАЛА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

10 лютого 2009 року м. Київ

Колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду м. Києва у складі:

Головуючої: Петренко В. М.
Суддів: Бойко П. І., Мартиненко С. Т.
Секретаря: Юрковського І. П.
Апелянт:
Позивач:

За результатами розгляду апеляційної скарги Колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду м. Києва

ВСТАНОВИЛА:

Позивач, фірма «ГумоІнк», оскаржив судове рішення ***ського районного суду м. Києва від 5 листопада 2008 року про стягнення з нього на користь фірми «ШиноСвіт» грошового відшкодування у сумі _____ грн через порушення умов контракту.

Судом першої інстанції встановлено, що фірма «ГумоІнк» (апелянт) порушила умови контракту між сторонами, незаконно відмовившись від нього.

Колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду м. Києва залишає рішення суду першої інстанції без змін.

Обставини справи є безспірними і викладаються у цьому рішенні на підставі матеріалів справи.

«ШиноСвіт» є виробником автомобільних шин. 1 червня 2008 року цією фірмою укладено письмовий договір з фірмою «ГумоІнк» на поставку 10 тонн сирої гуми не пізніше 1 вересня 2008 року. У договорі не вказувалося, яким чином та за яких умов він міг бути розірваний. Під час судового процесу президент фірми «ШиноСвіт» Петренко П. П. пояснив, що незабаром після підписання договору президент «ГумоІнк» Леоненко Л. Л. зателефонував йому та повідомив, що світовий ринок гуми опинився на грані колапсу і що «ГумоІнк», «можливо, не зможе поставити гуму». Петренко стверджував також, що Леоненко при цьому не сказав нічого про розірвання договору.

Президент «ГумоІнк» Леоненко пояснив інакше, стверджуючи, що під час телефонної розмови чітко повідомив Петренкові, що змушений відмовитися від договору, і що Петренко, начебто, погодився з цим, заявивши, що в такому разі «ШиноСвіт» буде шукати іншого постачальника гуми.

Оцінивши позиції обох сторін суд першої інстанції обґрунтовано відхилив твердження фірми «ГумоІнк», що вона відмовилася від контракту. По-перше, суд сприйняв з більшою довірою пояснення пана Петренка. По-друге, суд застосував вірно положення пункту 1 частини першої статті 208 гл. 7 Цивільного кодексу України, якою передбачено, що правочини між юридичними особами «належить вчиняти у письмовій формі» та ст. 214 ЦК України «Відмова від правочину», де йдеться про те, що «відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин».

В апеляційній скарзі «ГумоІнк», по-перше, оскаржує висновок суду першої інстанції про те, що пояснення Петренка як сторони стосовно телефонної розмови між ними заслуговує на більшу

довіру. Ми відхиляємо апеляцію в цій частині з таких підстав.

Петренко та Леоненко давали свої пояснення в залі суду під час судового процесу, і суддя мав можливість безпосередньо оцінити поведінку кожного з них. Суд зауважив, що свідчення Леоненка були «не конкретними, а іноді й плутаними».

Суд першої інстанції перебуває в набагато кращому становищі порівняно з апеляційним судом щодо можливостей оцінити правдивість свідчень учасників процесу. А тому за відсутності особливих причин вважати інакше ми покладаємося на думку суду першої інстанції з цього питання. Крім того, наш аналіз протоколу судового засідання свідчить так само, що свідчення Леоненка були, як це оцінив суд першої інстанції, «не конкретними, а іноді й плутаними».

З огляду на викладене у колегії немає підстав піддавати сумніву вірність висновку суду першої інстанції щодо довіри до свідчень сторін.

Далі «ГумоІнк» оскаржує висновок суду першої інстанції щодо застосування ним норм статей 208.1 (1) та 214 ЦК України і необхідності у цій справі оформлення відмови від договору у письмовій формі.

«ГумоІнк» посилається на частину третю статті 206 ЦК України, в якій передбачено: «Правочини на виконання договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятися усно, якщо це не суперечить договору або закону».

У матеріалах справи відсутні докази щодо згоди «ШиноСвіт» із запропонованою фірмою «ГумоІнк» відмовою від договору. Як уже зазначалося, суд першої інстанції відхилив свідчення Леоненка про те, що він та Петренко погодили усно відмову від договору з боку фірми «ГумоІнк». Натомість суд визнав правдивими пояснення Петренка про те, що той відхилив прохання Леоненка про відмову від договору. Колегія, знову таки, не має підстав піддати сумніву оцінку надійності свідчень сторін, зроблену судом першої інстанції.

Керуючись статтями 303, ч. 1 п. 1 ст. 307, ст. 315, ст. 316 ЦПК України Колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду м. Києва

УХВАЛИЛА:

1) апеляційну скаргу фірми «ГумоІнк» залишити без задоволення.

2) рішення ***ського районного суду м. Києва від 5 листопада 2008 року про стягнення з фірми «ГумоІнк» на користь фірми «ШиноСвіт» грошового відшкодування у сумі _____ грн залишити без змін.

Головуючий (підпис)
Суддя (підпис)
Суддя (підпис)
Секретар (підпис)

ВИСНОВОК № 11 (2008) КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ (КРЄС) ДО УВАГИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЯКОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Страсбург, 18 грудня 2008 року КРЄС(2008)5

КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ (КРЄС)

ВИСНОВОК № 11 (2008)[22] КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РАДИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДДІВ (КРЄС) ДО УВАГИ КОМІТЕТУ МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЯКОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

З метою сприяння поширенню цього Висновку держави—члени Ради Європи мають забезпечити, де це можливо, переклад Висновку на свої державні мови.

ВСТУП

1. Якість правосуддя є об'єктом постійної уваги Ради Європи, що знайшло своє відображення, зокрема, у конвенціях, резолюціях та рекомендаціях, прийнятих під егідою Ради Європи стосовно шляхів покращення доступу до правосуддя, удосконалення та спрощення процедур, зменшення навантаження в судах та зосередження уваги суддів на суто суддівській роботі[23].

2. У цьому контексті та відповідно до положення про свою сферу діяльності Консультативна рада європейських суддів (КРЄС) вирішила присвятити Висновок № 11 питанню якості судових рішень, що є основним компонентом якості правосуддя.

3. Чітке обґрунтування та аналіз є базовими вимогами до судових рішень та важливим аспектом права на справедливий суд. Наприклад, стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — ЄКПЛ) вимагає, щоб держави створили незалежні та безсторонні суди і сприяли запровадженню ефективних процедур. Виконання цього обов'язку набуває реального значення, коли суддям у результаті цього надається можливість здійснювати правосуддя справедливо та коректно у їхніх висновках щодо фактів і права задля кінцевого блага громадян. Судове рішення високої якості — це рішення, яке досягає правильного результату — наскільки це дозволяють надані судді матеріали — у справедливий, швидкий, зрозумілий та недвозначний спосіб.

4. Враховуючи це, КРЄС вже зазначала, що суддівська незалежність повинна розглядатися як право громадян; у Висновку № 1 (2001) КРЄС стверджує, що незалежність суддів «є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів суддів, але в інтересах верховенства права та тих, хто

[22] Неофіційний переклад.

[23] Усі документи з цих питань розкривають підхід Ради Європи до потреби в якості правосуддя: «На думку Ради Європи, підхід до визначення якості не повинен зосереджуватися на окремому рішенні; будучи частиною всебічного підходу, він залежить від якості судової системи, у тому числі суддів, адвокатів та працівників апарату суду, а також від якості процесу, що веде до ухвалення рішень. Тому Рада Європи рекомендує, щоб зусилля щодо поліпшення ситуації зосереджувалися на кожному з цих аспектів» (неофіційний переклад) (Жан-Поль ЖАН [Jean-Paul JEAN], «La qualitй des dйcisions de justice au sens du Conseil de l'Europe», колоквіум «Якість судових рішень», проведений 8 та 9 березня 2007 р. Факультетом права та соціальних наук Університету Пуатьє, — див. «CEPEJ Studies», № 4).

шукає й очікує правосуддя». КРЄС у своїх висновках, починаючи з 2001 року, надала багато порад щодо того, як кожна система може не тільки гарантувати користувачам судових послуг право доступу до суду, а й забезпечити якість винесених судових рішень, щоб громадяни мали впевненість у результатах судового процесу[24].

5. Цей Висновок не має на меті переглянути базовий принцип, відповідно до якого оцінка якості кожного рішення повинна здійснюватися тільки через використання права оскарження, установленого законом. Цей принцип є ключовим наслідком конституційної гарантії незалежності суддів, яка розглядається як одна із основних характеристик верховенства права в демократичному суспільстві.

6. КРЄС вважає, що судді, завданням яких є надавати якісні рішення, краще за всіх можуть ініціювати обговорення питання якості судових рішень та визначити чинники такої якості і умови її оцінювання.

7. Судове рішення повинно відповідати низці вимог, щодо яких можна визначити деякі загальні принципи незалежно від особливостей окремих судових систем та судової практики в різних країнах. Відправною точкою є те, що метою судового рішення є не тільки вирішення певного спору через надання сторонам юридичної визначеності, але часто також установлення судової практики, яка може попередити виникнення інших спорів та забезпечити суспільну гармонію.

8. Звіт пані Марії Джуліани Чівініні, підготовлений на підставі відповідей членів КРЄС на запитання опитувальної анкети[25], свідчить про те, що в країнах існує велика кількість різноманітних підходів до оцінювання та поліпшення якості судових рішень. У звіті також наголошується, що хоча процедури оцінювання якості залежать від конкретних традицій кожної правової системи, усі країни, тим не менш, однаковою мірою прагнуть продовжувати покращувати умови, у яких судді приймають рішення.

9. Термін «судове рішення» у цьому Висновку розуміється як судовий документ, що вирішує конкретну справу або питання і виноситься незалежним та безстороннім судом відповідно до статті 6 ЄКПЛ і охоплює:

- рішення, винесені в цивільних, соціальних, кримінальних та більшості адміністративних справ;
- рішення, винесені судами першої та апеляційної інстанції, або верховними судами, а також конституційними судами;
- проміжні рішення;
- остаточні рішення;
- рішення або накази, винесені судом у складі колегії суддів або суддею одноособово;
- рішення з можливістю чи без можливості окремої думки;
- рішення, винесені професійними або непрофесійними суддями або судами у змішаному складі (*echevinage*).

ЧАСТИНА І. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЯКІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ

А. Зовнішнє середовище: законодавство та економічний і соціальний контекст

10. Якість судового рішення залежить не тільки від окремого судді, а й від низки перемінних величин, зовнішніх щодо процесу відправлення правосуддя, таких як якість законодавства, адекватність ресурсів, наданих системі правосуддя, та якість юридичної освіти.

1. Законодавство

[24] Див. також висновки Конференції з якості судових рішень, проведеної Верховним судом Естонії у Тарту (18 червня 2008 р.) за участі представників суддівського корпусу Естонії та Робочої групи КРЄС.

[25] Див. опитувальник щодо якості судових рішень та відповіді на веб-сайті КРЄС: www.coe.int/ccje

11. Суддівські рішення в основному ґрунтуються на законах, прийнятих законодавчими органами, або, якщо це країни загального права, на законах та на принципах, встановлених судовим прецедентом. Ці джерела права визначають не тільки які права мають користувачі системи правосуддя та яка поведінка карається кримінальним законом, а й процедури прийняття судових рішень. Таким чином, вибір, зроблений законодавчими органами, впливає на тип та обсяг справ, що надходять до суду, та на порядок їх розгляду. На якість судових рішень можуть впливати занадто часті зміни в законодавстві, недосконале написання проектів законів або нечіткості в змісті законів, а також недоліки процесуальних правил.

12. Тому КРЄС вважає за доцільне, щоб національні парламенти оцінювали та стежили за впливом чинного законодавства й законопроектів на систему правосуддя і передбачали належні перехідні та процедурні положення, які дозволятимуть суддям вводити їх у дію, приймаючи суддівські рішення високої якості. Законодавець повинен забезпечити, щоб законодавство було чітке та просте у застосуванні, а також відповідало ЄКПЛ. Щоб сприяти тлумаченню, документи, пов'язані із законопроектною роботою, повинні бути легко доступні та написані зрозумілою мовою. Будь-який законопроект, що стосується відправлення правосуддя та процесуального законодавства, повинен бути предметом розгляду Ради судової влади або еквівалентного органу перед тим, як почнеться його обговорення в парламенті.

13. Щоб досягти якості рішень у спосіб, який співвідноситься з відповідними інтересами, судді повинні діяти в рамках законодавчого та процесуального поля, яке дозволяє їм вільно приймати рішення та розпоряджатися часовими ресурсами, необхідними для відповідного розгляду справи. КРЄС відсилає до обговорення теми управління проходженням судових справ у Висновку № 6 (2004)[26].

2. Ресурси

14. Якість судових рішень безпосередньо залежить від обсягу фінансування судової системи. Суди не можуть ефективно функціонувати без адекватних людських та матеріальних ресурсів. Адекватна суддівська винагорода є необхідною для захисту від тиску на рішення суддів та їхню поведінку загалом[27], а також забезпечує, щоб до суддівського корпусу приймалися найкращі кандидати. Допомога штату кваліфікованих судових секретарів та помічників суддів, які мають звільнити суддів від більш рутинної роботи та готувати документи, може, очевидно, сприяти покращенню якості судових рішень. Якщо таких ресурсів не вистачає, ефективна робота судової системи і досягнення високоякісного результату будуть неможливими[28].

3. Дійові особи в судовій системі та юридична освіта

15. Навіть якщо зосередитися тільки на дійових особах всередині судової системи, якість функціонування судової системи однозначно залежить від взаємодії багатьох осіб: поліції, прокурорів, адвокатів, судових секретарів, присяжних, там де вони існують, і т. д. Суддя є тільки однією ланкою в ланцюжку таких взаємодіючих осіб, і не обов'язково навіть останньою ланкою у зв'язку з тим, що етап виконання рішень є однаково важливим. Навіть якщо зосередитися тільки на якості судових рішень, з того, що було вже зазначено, випливає, що виконання суддями своєї ролі є хоч і центральним, але не єдиним чинником, що є передумовою для якісних судових рішень.

---

[26] Конкретно з приводу процесуальних законів КРЄС хотіла б нагадати тут про свій Висновок № 6 (2004), у якому вона рекомендувала з метою гарантування ухвалення якісних судових рішень у розумні строки, щоб законодавці робили оптимальний вибір для забезпечення балансу між тривалістю судового процесу та наявністю схем альтернативного вирішення спорів, переговорів щодо досягнення угоди про визнання вини, спрощених та/або прискорених і скорочених процедур, а також процесуальних прав сторін тощо. Крім того, повинні бути гарантовані фінансові ресурси для схем альтернативного вирішення спорів.

[27] Див. Висновок КРЄС № 1 (2001) (п. 61).

[28] Див. Висновок КРЄС № 2 (2001).

16. Якість судового рішення залежить, серед інших чинників, і від якості юридичної освіти фахівців усіх юридичних професій, які задіяні в провадженні. Тому КРЄС хоче наголосити на ролі юридичної освіти та підготовки взагалі.

17. Це означає, в особливості для суддів, те, що на самому початку професійної юридичної кар'єри[29] повинна існувати високоякісна підготовка та програма постійного підвищення кваліфікації для підтримання й удосконалення професійних навичок. Така підготовка повинна не тільки давати суддям уміння, необхідні для впровадження в життя змін у національному та міжнародному законодавстві й правових принципах, а й сприяти розвитку інших додаткових навичок та знань з неправових питань, щоб судді мали добре розуміння проблем, з якими їм доводиться мати справу.

18. Суддям також необхідне навчання з питань етики та навичок спілкування, що допоможе їм взаємодіяти із сторонами процесу та із громадськістю і пресою. Особливу увагу при проведенні навчання необхідно приділити удосконаленню організаційних навичок у сфері підготовки та ефективного управління судовими справами (наприклад, використання інформаційних технологій, діловодство, методи роботи, техніка написання судових рішень — включно з методологічними рекомендаціями та загальними зразками рішень, що, однак, залишають суддям певну свободу у виборі свого індивідуального стилю); усе це з метою управління проходженням справ у суді без зволікань чи зайвих кроків[30].

19. Крім того, голови судів повинні отримати навчання з питань управління людськими ресурсами, стратегічного планування для регулювання та управління проходженням справ, а також ефективного планування і використання бюджетних та фінансових ресурсів. Адміністративні працівники та помічники суддів повинні отримати спеціальне навчання в питаннях підготовки слухань, забезпечення належного проходження справ (наприклад, стосовно використання інформаційних технологій, управління часом та техніки діловодства, написання проектів рішень, іноземних мов, спілкування із сторонами процесу, громадськістю, дослідження юридичної літератури). Це допоможе звільнити суддів від адміністративної та технічної роботи і дозволить їм зосередити свої зусилля на інтелектуальних аспектах та управлінні судовим процесом і на прийнятті рішень.

Б. Внутрішнє середовище: професійність, процесуальні правила, розгляд справи та ухвалення рішення

20. Якість судових рішень також залежить від внутрішніх чинників, таких як професійність суддів, судові процедури, діловодство, розгляд справ, а також елементи, нерозривно пов'язані з ухваленням рішення.

1. Професійність судді

21. Професійність суддів є головною гарантією високої якості судових рішень. Це вимагає високого рівня юридичної підготовки суддів згідно з принципами, визначеними КРЄС у її Висновках № 4 (2003) та № 9 (2006), а також плекання культури незалежності, етики та деонтології відповідно до Висновків № 1 (2001) та 3 (2002).

22. Для ухвалення судового рішення може виявитися необхідним не лише врахувати відповідні правові положення, а й взяти до уваги неправові поняття та реалії, які стосуються контексту спору, наприклад, етичні, соціальні чи економічні міркування. Це вимагає від судді усвідомлення наявності таких міркувань при вирішенні справи.

---

[29] Див. Висновок КРЄС № 4 (2003).

[30] Серед суддів можна поширювати брошури, аналіз добрих та поганих практик на прикладі конкретних справ, стандартні моделі написання судових рішень разом з методологіями, посібники судді, розроблені для навчальних цілей.

23. Процедури оцінювання діяльності суддів чи надання відповідних рекомендацій з боку керівних органів судової системи здатні поліпшити компетентність суддів та якість судових рішень.

2. Процесуальні правила та управління справами

24. Якщо результатом має стати висока якість судового рішення, що буде сприйнятим як сторонами спору, так і суспільством, то процесуальні правила повинні бути чіткими, прозорими та відповідати вимогам ЄКПЛ.

25. Однак самої лише наявності процесуального закону, який відповідає цим вимогам, недостатньо. КРЄС вважає, що суддя повинен уміти організовувати та проводити судовий процес активно й чітко. Належний хід процесу сприяє якості кінцевого продукту — ухваленого рішення[31].

26. Ухвалення рішення в розумні строки відповідно до статті 6 ЄКПЛ також можна вважати важливим елементом його якості. Проте можливе виникнення суперечностей між швидкістю проведення процесу та іншими чинниками, пов'язаними з якістю, такими як право на справедливий розгляд справи, яке також гарантується статтею 6 ЄКПЛ. Оскільки важливо забезпечувати соціальну гармонію та юридичну визначеність, то попри очевидну необхідність враховувати часовий елемент слід також зважати й на інші чинники. КРЄС вважає за доречне згадати свій Висновок № 6 (2004), у якому підкреслюється, що «якість» правосуддя не можна ототожнювати з простою «продуктивністю». Якісний підхід повинен також брати до уваги здатність судової системи відповідати вимогам, які до неї ставляться, з урахуванням загальних цілей системи, серед яких швидкість процесу є лише одним з елементів.

27. У деяких країнах складено стандартні моделі гарних практик управління справами та проведення слухань у справі. Такі ініціативи слід заохочувати для сприяння дотриманню зазначених практик кожним суддею.

28. Слід також наголосити на важливості консультацій між суддями, під час яких вони можуть обмінюватися інформацією та досвідом. Це дає змогу суддям обговорювати практику управління справами та знаходити шляхи подолання труднощів, пов'язаних із застосуванням правових принципів та можливими конфліктами в судовій практиці.

3. Розгляд справи в судовому засіданні

29. Розгляд справи в судовому засіданні повинен відповідати всім вимогам ЄКПЛ, що гарантуватиме сторонам та суспільству дотримання мінімальних стандартів належним чином побудованого й справедливого судового процесу. Належний хід розгляду справи в судовому засіданні безпосередньо впливатиме на розуміння й сприйняття сторонами та суспільством ухваленого остаточного рішення. Це також повинно забезпечити суддю всіма елементами, необхідними для належної оцінки справи. Отже, належний розгляд справи в суді вирішальним чином позначається на якості судового рішення. Слухання в справі повинні проводитися щоразу, коли цього вимагає практика Європейського суду з прав людини.

30. Прозорий і відкритий розгляд справи в судовому засіданні, а також дотримання принципів змагальності та рівності сторін є необхідними передумовами сприйняття рішення як належного як самими сторонами, так і громадськістю.

4. Елементи, нерозривно пов'язані з ухваленням рішення

31. Щоб бути якісним, судове рішення повинно сприйматися сторонами та суспільством у цілому як таке, що стало результатом коректного застосування юридичних правил, справедливого процесу та правильної оцінки фактів, а також як таке, що може бути ефективно реалізованим. Лише в такому випадку сторони будуть переконані, що їхню справу було розглянуто й вирішено

[31] У своєму Висновку № 6 (2004) КРЄС, деталізуючи принципи, викладені в Рекомендації № R (84) 5, підкреслила важливість активної ролі судді в керуванні ходом цивільного провадження (див., зокрема, пункти 90—102 та 126).

справедливо, а суспільство сприйме ухвалене рішення як фактор відновлення суспільної гармонії. Для досягнення цих цілей необхідно виконання низки вимог.

а. Чіткість

32. Усі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою — це необхідна передумова розуміння рішення сторонами та громадськістю. Для цього потрібно логічно структурувати рішення і викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного[32].

33. Кожен суддя може обрати власний стиль та структуру або використовувати стандартизовані моделі, якщо такі існують. КРЄС рекомендує керівним органам судової системи укласти збірник гарних практик з тим, щоб допомогти в підготовці судових рішень.

б. Обґрунтування

34. Судові рішення повинні бути обґрунтованими[33]. Якість судового рішення залежить головним чином від якості його обґрунтування. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду. Належне обґрунтування вимагає, щоб судді мали досить часу на підготовку своїх рішень.

35. Виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, але, насамперед, є гарантією проти свавілля. По-перше, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін та вказати на доводи, що лежать в основі рішення й забезпечують його правомірність; по-друге, це дає можливість суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система.

36. Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Вони повинні давати можливість читачеві прослідкувати логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення.

37. Обґрунтування повинно засвідчувати дотримання суддею принципів, проголошених Європейським судом з прав людини (а саме, додержання прав сторони захисту та права на справедливий суд). Коли проміжні рішення стосуються індивідуальних свобод (наприклад дозвіл на арешт) або можуть вплинути на права чи майно осіб (наприклад тимчасова опіка над дитиною або попереднє накладення арешту на нерухоме майно чи на банківські рахунки), необхідний належний виклад підстав для такого рішення.

38. У викладі підстав для прийняття рішення необхідно дати відповідь на аргументи сторін, тобто на кожен окремий пункт вимог та на аргументи захисту. Це важливий запобіжник, оскільки він дає можливість сторонам переконатися у тому, що їхні доводи були досліджені, а, отже, суддя взяв їх до уваги. Обґрунтування не повинно містити жодних образливих або критичних зауважень щодо сторін.

39. Хоча судді й мають можливість, а інколи й зобов'язані, учиняти деякі дії з власної ініціативи, вони повинні давати відповідь лише на доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору.

40. Виклад підстав для прийняття рішення не повинен неодмінно бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення.

41. Обов'язок судів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент захисту на підтримку кожної підстави захисту. Обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру рішення. Згідно з практикою Європейського суду з прав

---

[32] У цьому зв'язку слід послатися на Висновок № 7 (2005) КРЄС, особливо на пункти 56—61.

[33] До числа можливих винятків належать, серед іншого, рішення щодо керування розглядом справи (наприклад відкладення слухання); несуттєві процедурні питання або питання, які не є предметом спору (рішення на користь позивача за відсутності відповідача або за взаємною згодою); рішення апеляційного суду, що залишає в силі рішення суду першої інстанції після розгляду схожих аргументів з тих самих питань; рішення присяжних та деякі рішення щодо дозволу на подання апеляції або скарги у країнах, де такий дозвіл необхідний.

людини[34] очікуваний обсяг обґрунтування залежить від різних доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв та доктринальних принципів, а, крім того, ще й від різних практик підготовки та представлення рішень у різних країнах. З тим, щоб дотриматися принципу справедливого суду, обґрунтування рішення повинно засвідчити, що суддя справді дослідив усі основні питання, винесені на його розгляд[35]. У випадку розгляду справи присяжними у своєму зверненні до присяжних суддя повинен чітко пояснити факти та питання, які присяжні повинні вирішити.

42. Щодо змісту, то судове рішення повинно містити дослідження фактичних обставин та питань права, що лежать в основі спору.

43. При дослідженні фактичних обставин справи судді, можливо, доведеться розглянути заперечення стосовно доказів, особливо щодо їх прийнятності. Суддя має також вирішити, наскільки переконливими є фактичні докази, які ймовірно стосуються предмета спору.

44. Дослідження питань права пов'язане із застосуванням правил національного, європейського[36] та міжнародного права[37]. В обґрунтуванні повинні міститися посилання на відповідні положення конституції або відповідні норми національного, європейського або міжнародного права. Там, де це доречно, посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, в тому числі на практику судів інших країн, а також посилання на юридичну літературу можуть бути корисними, а в системі загального права — необхідними.

45. У країнах загального права рішення вищих судів, що вирішують певне правове питання, є прецедентами, які мають обов'язковий характер при вирішенні ідентичних спорів у подальшому. У країнах континентального права судові рішення не мають такого ефекту, але можуть бути цінними дороговказами для інших суддів, які стикаються з вирішенням схожої справи, коли йдеться про справи, в яких порушуються широкі соціальні або вагомі юридичні питання. Тому виклад обґрунтування на основі детального дослідження розглянутих питань права слід готувати з особливою ретельністю з тим, щоб воно відповідало очікуванням сторін та суспільства.

46. У багатьох випадках дослідження питань права тягне за собою тлумачення юридичних норм.

47. Визнаючи повноваження судді тлумачити закон слід пам'ятати також і про обов'язок судді сприяти юридичній визначеності. Адже юридична визначеність гарантує передбачуваність змісту та застосування юридичних норм, сприяючи тим самим забезпеченню високоякісної судової системи.

48. Пам'ятаючи про цю мету судді застосовуватимуть принципи тлумачення, прийняті як у національному, так і в міжнародному праві. У країнах загального права їхнім орієнтиром буде будь-який доречний прецедент. У країнах континентального права їхнім орієнтиром буде судова практика, особливо практика найвищих судів, завданням яких є забезпечення єдиної судової практики.

49. Судді повинні в цілому послідовно застосовувати закон. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, це слід чітко вказати в його рішенні. За виняткових обставин може бути доречним, щоб суд зазначив, що таке нове тлумачення застосовуватиметься лише з дня ухвалення цього рішення або з дня, вказаного у рішенні.

50. Кількість справ, що доходять до вищих судів, також здатна вплинути як на швидкість ухвалення судових рішень, так і на їхню якість. КРЄС рекомендує запроваджувати механізми, які відповідають правовим традиціям кожної країни, з метою регулювання доступу до таких судів.

в. Окремі думки

---

[34] Див., зокрема, рішення ЄСПЛ у справах: «Болдеа проти Румунії» [Boldea v. Romania], 15 лютого 2007 р., § 29; «Ван де Гурк проти Нідерландів» [Van de Hurk v. the Netherlands], 19 квітня 1994 р., § 61.

[35] Див., зокрема, рішення ЄСПЛ у справах: «Болдеа проти Румунії» [Boldea v. Romania], 15 лютого 2007 р., § 29; «Гелле проти Фінляндії» [Helle v. Finland], 19 лютого 1997 р., § 60.

[36] Вислів «європейське право» включає доробок Ради Європи та право Європейських Спільнот.

[37] Див. Висновок № 9 (2006) КРЄС.

51. У деяких країнах судді можуть наводити свої окремі думки, що збігаються або не збігаються з позицією більшості. У таких випадках окрема думка, яка не збігається з позицією більшості, повинна бути опублікована разом з думкою більшості. У такий спосіб судді висловлюють свою повну або часткову незгоду з рішенням, ухваленим більшістю суддів, наводячи підстави для своєї незгоди або стверджуючи, що рішення, прийняте судом, може або повинно ґрунтуватися на підставах, які відрізняються від наведених судом. Це може сприяти покращенню змісту рішення та його кращому розумінню, а також розвитку права.

52. Окремі думки, що не збігаються з позицією більшості, повинні бути належним чином обґрунтовані, відображаючи виважену оцінку суддею фактів та питань права.

г. Виконання рішень

53. Будь-який припис, що міститься в судовому рішенні або виданий на його підставі, повинен бути викладений чіткою й недвозначною мовою так, щоб його можна було ввести в дію або, коли йдеться про припис зробити або сплатити щось чи навпаки, виконати.

54. Згідно з тлумаченням Європейського суду з прав людини, право на справедливий суд, зафіксоване в статті 6 ЄКПЛ, означає не лише те, що судове рішення повинно бути ухвалене в розумні строки, а й те, що воно повинно бути — коли це доречно — таким, яке можна ефективно виконати на користь сторони, яка виграла справу. Справді, Конвенція не передбачає теоретичного захисту прав людини, а має на меті гарантувати максимальну ефективність такого захисту.

55. Відповідно, такий припис повинен мати такі основні характеристики:

(i) Перш за все, він повинен, коли це доречно, бути сформульований таким чином, щоб його можна було втілити в життя: це означає, що рішення повинно містити резолютивну частину, в якій було б чітко, без будь-якої можливості невизначеності або непорозуміння, викладено покарання, обов'язки чи приписи, ухвалені судом. Нечітке рішення, яке можна тлумачити по-різному, підриває ефективність та надійність судового процесу.

(ii) Припис також повинен бути таким, щоб його можна було ввести в дію в рамках відповідної системи виконання: це шлях до його ефективного виконання. У більшості правових систем існують процедури зупинення або відстрочення виконання рішення. Зупинення або відстрочення є безперечно необхідними в деяких випадках. Однак їх можуть добиватися з тактичною метою, і безпідставне задоволення клопотання про зупинення або відстрочення виконання може паралізувати судовий процес та уможливити процесуальні стратегії, спрямовані на досягнення недієвості судового рішення. Щоб забезпечити ефективність правосуддя, усі країни повинні мати процедури забезпечення виконання рішень[38].

56. Якісний припис (у некримінальній справі) може виявитися даремним за відсутності простої й ефективної процедури його виконання. Важливо, щоб ця процедура контролювалася суддями, які мають можливість вирішити всі проблеми, що виникають у процесі виконання рішення, за допомогою ефективних процедур, які не повинні призводити до необґрунтованих витрат сторін.

ЧАСТИНА II. ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

57. КРЄС підкреслює, що зміст конкретних судових рішень контролюється насамперед за допомогою процедур апеляції або перегляду рішень у національних судах та за допомогою права на звернення до Європейського суду з прав людини. Держави повинні гарантувати відповідність їхніх національних процедур вимогам, викладеним у рішеннях зазначеного Суду.

А. Зміст оцінювання

58. Починаючи з 1990-х років зростає усвідомлення того, що якість судових рішень не можна належним чином оцінити, враховуючи лише їхню цінність з правової точки зору. Як показано в

[38] Див. Висновок № 6 (2004) КРЄС (п. 130).

першій частині цього Висновку, на якість судових рішень впливає якість усіх підготовчих етапів, що передують їх ухваленню, а отже, необхідно досліджувати правову систему в цілому. Більше того, якщо дивитися з позиції користувачів судових послуг, то важливою є не лише правова якість фактичного рішення як така; слід приділяти увагу й іншим аспектам, таким як тривалість, прозорість та ведення судового процесу, спосіб спілкування судді зі сторонами та спосіб звітування судової влади про свою роботу перед суспільством.

59. КРЄС підкреслює, що будь-який метод оцінювання якості судових рішень не повинен втручатися у незалежність як судової влади у цілому, так і окремих суддів.

60. Оцінювання якості судових рішень повинно здійснюватися перш за все на підставі основоположних принципів ЄКПЛ. Його не можна проводити лише у світлі міркувань економічного або управлінського характеру. Слід добре обдумати те, чи варто використовувати економічні методи. Роль судової влади в першу чергу полягає в тому, щоб застосовувати й виконувати норми права, і її не можна оцінити належним чином у термінах економічної ефективності.

61. Будь-яка система оцінювання повинна бути чітко націлена на підвищення якості судових рішень, а не бути просто бюрократичним інструментом чи самоціллю. Це не є також інструментом зовнішнього контролю за судовою системою.

62. КРЄС нагадує, що оцінювання якості правосуддя, тобто діяльності судової системи в цілому або будь-якого окремого суду чи групи судів, не слід плутати з оцінюванням професійної здатності будь-якого окремого судді, що проводиться для інших цілей[39].

63. Процедури оцінювання повинні мати на меті, перш за все, визначення можливої потреби у внесенні змін до законодавства, зміненні або вдосконаленні судових процедур та/або потреби в додатковому навчанні суддів і працівників апарату судів.

64. Предмет, методи та процедура оцінювання повинні бути належним чином визначеними та зрозумілими. Вони мають визначатися суддями або в тісному контакті з суддями.

65. Оцінювання повинне бути прозорим. Особисті дані або дані, які ідентифікують суддів, мають залишатися конфіденційними.

66. Оцінювання якості судових рішень не повинно спонукати суддів оцінювати факти або ухвалювати рішення по суті справи в єдиний спосіб, не враховуючи особливості кожної справи.

67. При будь-якому оцінюванні судових рішень слід брати до уваги різні типи та рівні судів, різні види спорів та різні навички й знання, потрібні для їх вирішення.

Б. Методи оцінювання (у тому числі органи, уповноважені проводити оцінювання якості судових рішень)

68. КРЄС наголошує, що (особливо при використанні кількісних та якісних статистичних даних) бажано поєднувати різні методи оцінювання, що мають справу з різними показниками якості та розноманітними джерелами інформації. Жодному окремому методу не слід надавати більшої ваги, ніж іншим. Методи оцінювання можуть бути прийнятними, якщо вони розглядаються з належною науковою точністю, знанням та уважністю і визначаються у прозорий спосіб. Крім того, системи оцінювання не повинні ставити під сумнів легітимність судових рішень.

69. КРЄС вважає, що держави не обов'язково мають ухвалювати одну й ту саму систему оцінювання і застосовувати однаковий методологічний підхід, а також що, хоча детальне коментування різних систем оцінювання якості й лежить за межами цілей цього Висновку, проте, виходячи з національного досвіду, все ж можливо скласти список найкращих методів.

1. Самооцінювання суддями

[39] Див. Висновок № 6 (2004) КРЄС (частина В, п. 34) та Висновок № 10 (2007) КРЄС (пункти 52—56 та 78).

та оцінювання іншими дійовими особами системи правосуддя

70. КРЄС підтримує оцінювання суддів іншими суддями та самооцінювання суддів. КРЄС також заохочує залучення до оцінювання осіб «ззовні» (наприклад, юристів, прокурорів, професорів факультетів права, громадян, національних або міжнародних неурядових організацій) за умови неухильного дотримання суддівської незалежності. Таке зовнішнє оцінювання, звичайно ж, не повинно використовуватися як метод обмеження суддівської незалежності або зриву судового процесу. Відправною точкою при оцінюванні судових рішень повинна бути наявність своєчасної й ефективної процедури оскарження рішення.

71. За допомогою власної практики дослідження судової практики судів та щорічних звітів вищі суди можуть сприяти поліпшенню якості судових рішень та їх оцінювання. У цьому плані особливо важливо, щоб практика виших судів була чіткою, послідовною й сталою. Вищі суди можуть також сприяти поліпшенню якості судових рішень, розробляючи рекомендації для судів нижчого рівня, привертаючи їхню увагу до принципів, що застосовуються згідно з існуючою практикою.

2. Статистичні методи

72. Кількісний статистичний метод передбачає ведення статистики на рівні суду (статистичні дані щодо кількості справ, що перебувають у провадженні, а також кількості поданих справ та справ, у яких ухвалено рішення, кількості судових засідань у кожній справі, кількості скасованих судових засідань, тривалості судового провадження тощо). Обсяг виконаної судом роботи є одним з критеріїв вимірювання того, наскільки система правосуддя здатна задовольнити потреби громадян. Ця здатність є одним з показників якості правосуддя. Цей метод аналізу характеризує діяльність суду, проте сам по собі він недостатній для того, щоб оцінити те, чи є задовільною якість ухвалених рішень. Характер рішення залежить від особливостей кожної конкретної справи. Наприклад, може бути необхідним ухвалення суддею низки взаємопов'язаних рішень у малозначимих справах. Дані статистики не можуть бути точним мірилом будь-якої ситуації; їх слід завжди розглядати в конкретному контексті. Проте цей метод усе ж дає можливість оцінити те, чи справи було розглянуто в належні строки, чи існує «борг» з нерозглянутих справ, що може вимагати виділення додаткових ресурсів та вжиття заходів з метою його зменшення або ліквідації.

73. Якісний статистичний метод передбачає класифікацію рішень за типом, предметом та складністю. Зазначений метод дає можливість порівняти питому вагу різних типів справ задля встановлення ефективного й коректного розподілу роботи, а також визначення мінімального й максимального робочого навантаження, що може покладатися на суд. Одна з рис цього методу полягає в тому, що він враховує специфіку певних справ або типів питань з тим, щоб можна було зробити поправку на випадки, коли кількість рішень невелика, проте виконується значний обсяг роботи. Однак при використанні якісного статистичного оцінювання постають проблеми, пов'язані з визначенням, які саме чинники слід брати до уваги, та із з'ясуванням того, які саме органи компетентні встановлювати їх.

74. Як незначна кількість апеляцій, так і кількість задоволених апеляцій можуть бути об'єктивно оцінюваними та відносно надійними показниками якості. Однак КРЄС підкреслює, що ані кількість апеляцій, ані частоту їх задоволення не можна вважати такими, що неодмінно відображають якість оскаржених рішень. Успішна апеляція може означати всього лише іншу оцінку складного питання суддею апеляційного суду, рішення якого саме по собі може бути переглянуте, якби справа перейшла до вищого суду[40].

3. Роль Ради судової влади

75. Національні або міжнародні органи, що займаються оцінюванням судових рішень, повинні

[40] Див. Висновок № 6 (2004) КРЄС (п. 36).

складатися з осіб, повністю незалежних від виконавчої влади. Для уникнення будь-якого тиску, у державах, у яких існують Ради судової влади[41], саме такій Раді слід доручити проведення оцінювання якості рішень. У Раді обробкою даних та оцінюванням якості повинні займатися відділи, не пов'язані з питаннями дисциплінарної відповідальності суддів. З тієї самої причини там, де немає Ради судової влади, оцінювання якості рішень має проводитися особливим органом, який має ті самі гарантії незалежності, що й Рада судової влади.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

а) ***До числа зовнішніх показників, від яких залежить якість судового рішення,*** належить якість законів, прийнятих ***законодавчими органами.*** Тому важливо, щоб національні парламенти проводили оцінювання й моніторинг впливу чинного законодавства та законодавчих пропозицій на систему правосуддя.

б) Якість ухвалення рішень залежить від ***виділення адекватних людських, фінансових та матеріальних ресурсів*** кожній судовій системі, а також від ***забезпечення фінансової безпеки кожного судді*** у відповідній системі.

в) Якість юридичної освіти і ***підготовки суддів та інших представників юридичної професії*** має першорядне значення для забезпечення ухвалення судових рішень високої якості.

г) Важливо проводити підготовку суддів щодо неюридичних питань, а також підготовку працівників ***апарату судів*** з тим, щоб звільнити суддів від адміністративних та технічних обов'язків і дати їм можливість зосередитися на інтелектуальному аспекті ухвалення рішень.

ґ) Стандарт якості судових рішень вочевидь є результатом ***взаємодії між різними дійовими особами системи правосуддя***.

д) ***Професійність*** судді є головною гарантією якості рішень та важливою частиною ***внутрішнього середовища, що впливає на судові рішення***. Професійність передбачає високий рівень юридичної підготовки суддів, а також розвиток культури суддівської незалежності, етики та деонтології. Вона вимагає від судді знання не лише юридичного матеріалу, а й неправових питань.

е) Інші елементи внутрішнього середовища, що впливають на судові рішення, — це ***процесуальні правила та управління справами.*** Процесуальні правила повинні бути чіткими, прозорими та передбачуваними. Суддя повинен уміти організовувати та проводити судовий процес активно й чітко. Рішення повинні ухвалюватися в розумні строки. Проте швидкість процесу — це не єдиний чинник, який слід брати до уваги, оскільки судові рішення повинні забезпечувати реалізацію права на справедливий суд, суспільну гармонію та юридичну визначеність.

є) Слід заохочувати суддів до використання ***стандартних моделей гарних практик в управлінні справами***, а також до проведення консультативних зустрічей між собою.

ж) ***Слухання справи в судовому засіданні*** повинно проводитися щоразу, коли цього вимагає практика Європейського суду з прав людини; при цьому необхідно дотримуватися всіх вимог ЄКПЛ, що гарантуватиме сторонам і суспільству в цілому дотримання мінімальних стандартів належним чином побудованого та справедливого судового процесу.

з) Справедливе ведення судового процесу, правильне застосування юридичних принципів та оцінювання фактів справи, а також виконуваність рішень є ключовими елементами, що сприяють досягненню високої якості рішень.

и) Рішення повинні бути зрозумілими та ***викладеними чіткою й простою мовою, однак при цьому кожному судді дозволяється*** обирати власний стиль або використовувати стандартизовані моделі.

---

[41] Такі Ради судової влади повинні створюватися та функціонувати у спосіб, рекомендований КРЄС у її Висновку № 10 (2007).

і) КРЄС рекомендує керівним органам судової системи скласти ***збірник гарних практик*** з тим, щоб допомогти судді в підготовці рішень.

ї) ***Судові рішення повинні бути обґрунтованими.*** Їх якість залежить головним чином від якості обґрунтування. Обґрунтування може містити тлумачення юридичних принципів; при цьому завжди необхідно дбати про забезпечення юридичної визначеності та послідовності. Однак, коли суд вирішує відійти від попередньої практики, у рішенні слід чітко вказати про це.

й) КРЄС рекомендує запровадження ***механізмів регулювання доступу до вищих судів***, які узгоджуються з правовими традиціями кожної країни.

к) ***Окремі думки суддів, які не збігаються з позицією більшості***, якщо вони дозволені, можуть сприяти кращому розумінню як самого рішення, так і розвитку права. Такі думки повинні бути обґрунтовані належним чином і опубліковані.

л) Будь-який припис, що міститься в судовому рішенні або виданий на його підставі, повинен бути викладений чіткою й недвозначною ***мовою*** так, щоб він міг бути введений у дію, або, коли йдеться про наказ зробити або сплатити щось чи навпаки, ***готовим до виконання.***

м) КРЄС підкреслює, що зміст конкретних судових рішень ***контролюється головним чином за допомогою процедур апеляції або перегляду рішень*** у національних судах та за допомогою права на звернення до Європейського суду з прав людини.

н) Коли йдеться про ***оцінювання*** якості судових рішень, ***необхідно досліджувати правову систему*** в цілому. Слід приділяти увагу тривалості, прозорості та веденню провадження.

о) Оцінювання повинне проводитися на підставі основоположних принципів ЄКПЛ. Його не можна здійснювати лише у світлі міркувань економічного або управлінського характеру.

п) Будь-який метод оцінювання якості судових рішень не повинен призводити до втручання у незалежність судової влади в цілому чи окремих суддів, не повинен бути бюрократичним інструментом або самоціллю; його не слід плутати з оцінюванням професійних якостей окремих суддів, що проводиться для інших цілей. Крім того, системи оцінювання не повинні ставити під сумнів легітимність судових рішень.

р) Будь-яка процедура оцінювання повинна мати на меті, перш за все, визначення можливої потреби у внесенні змін до законодавства, зміненні або вдосконаленні судових процедур та/або потреби в додатковому навчанні суддів та працівників апарату судів.

с) КРЄС підкреслює, що бажано ***поєднувати різні методи оцінювання***. Методи оцінювання слід аналізувати з належною науковою точністю, знанням та уважністю, а також визначати у прозорий спосіб.

т) КРЄС заохочує проведення оцінювання суддів іншими суддями та ***самооцінювання суддів***. КРЄС також підтримує участь в оцінюванні осіб «ззовні» за умови неухильного дотримання суддівської незалежності.

у) За допомогою власної практики, досліджень судової практики інших судів та щорічних звітів ***вищі суди*** можуть сприяти поліпшенню якості судових рішень та їх оцінювання; у цьому відношенні особливо важливо, щоб ***практика вищих судів була чіткою, послідовною й сталою***.

ф) Оцінювання якості рішень повинно належати до компетенції ***Ради судової влади*** там, де вона існує, або іншого незалежного органу за умови існування таких само гарантій незалежності суддів.

ПОСТАНОВА № 14
ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ
«ПРО СУДОВЕ РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ»
від 18 грудня 2009 року

З метою забезпечення правильного й однакового застосування судами норм цивільного процесуального законодавства при ухваленні рішення суду Пленум Верховного Суду України **постановляє** дати судам такі роз'яснення:

1. Судові рішення викладаються у формі ухвали або рішення (частина перша статті 208 Цивільного процесуального кодексу України; далі — ЦПК). Судовий наказ і заочне рішення є різновидами судового рішення.

Судовий розгляд, яким справа вирішується по суті, закінчується ухваленням рішення суду іменем України, в тому числі при відшкодуванні шкоди відповідно до Закону України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», в якому вирішуються питання, що складають його зміст (статті 214—218 ЦПК). Інші випадки закінчення розгляду справи (зокрема, закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду) оформляються постановленням ухвали.

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами (частина перша статті 14 ЦПК).

2. Рішення суду як найважливіший акт правосуддя покликане забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та здійснення проголошеного Основним Законом України принципу верховенства права. У зв'язку з цим суди повинні неухильно додержувати вимог про законність і обґрунтованість рішення у цивільній справі (частина перша статті 213 ЦПК).

Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства відповідно до статті 2 ЦПК, вирішив справу згідно з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин відповідно до статті 8 ЦПК, а також правильно витлумачив ці норми. Якщо спірні правовідносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права).

Якщо є суперечності між нормами процесуального чи матеріального права, які підлягають застосуванню при розгляді та вирішенні справи, то рішення є законним, якщо судом застосовано відповідно до частини четвертої статті 8 ЦПК норми, що мають вищу юридичну силу. У разі наявності суперечності між нормами законів (кодексів), що мають однакову юридичну силу, застосуванню підлягає той з них, який прийнято пізніше. При встановленні суперечностей між нормами права, які підлягають застосуванню при розгляді та вирішенні справи, суду також необхідно враховувати роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що містяться в постанові від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність та допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить

вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи.

3. Відповідно до положень статей 10 і 11 ЦПК суд розглядає цивільні справи в межах заявлених позивачем вимог та зазначених і доведених ним обставин.

Відповідно до статті 19 Конституції України, статті 1 ЦПК та з урахуванням положення частини четвертої статті 10 ЦПК вийти за межі заявлених вимог (вирішити незаявлену вимогу, задовольнити вимогу позивача у більшому розмірі, ніж було заявлено) суд має право лише у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, суд має право вийти за межі заявлених вимог і з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину одночасно з позбавленням батьківських прав (частина друга статті 166 Сімейного кодексу України); застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину (частина п’ята статті 216 Цивільного кодексу України; далі — ЦК).

При цьому суди повинні мати на увазі, що справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил, встановлених ЦПК, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду (частина третя статті 235 ЦПК).

4. Правила частини третьої статті 209 ЦПК застосовуються лише у виняткових випадках, коли внаслідок складності справи складання повного рішення потребує багато часу та може бути відкладено на строк не більше ніж п’ять днів з дня закінчення розгляду справи. В іншому разі суд має ухвалити повне рішення і проголосити його негайно після закінчення судового розгляду. Якщо складання повного рішення відкладається, його вступна і резолютивна частини викладаються у письмовому вигляді, підписуються всім складом суду, відразу проголошуються; цей процесуальний документ приєднується до справи і суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішення суду, що має бути зафіксовано в журналі судового засідання.

Відкладення проголошення вступної і резолютивної частин рішення після закінчення розгляду справи не допускається.

Суди повинні суворо дотримуватися визначеного строку складання повного рішення.

5. При заочному розгляді справи складання повного рішення, яке слід називати заочним, може бути відкладено, проте в силу статті 227 ЦПК повний текст рішення відповідачеві у будь-якому випадку має бути направлено не пізніше п’яти днів з дня проголошення рішення суду або його вступної та резолютивної частин. Суд повинен ухвалити заочне рішення, яке за своїм змістом має відповідати вимогам статті 215 ЦПК (містити в собі вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини у визначеній послідовності). При цьому в описовій частині заочного рішення необхідно вказати, що заочний розгляд справи відбувся за відсутності відповідача (усіх відповідачів); у резолютивній частині цього рішення має бути зазначено, крім загального порядку оскарження, також строк і порядок подання відповідачем заяви про його перегляд.

Повторне заочне рішення, в тому числі ухвалене тим же складом суду, оскаржується в загальному порядку, встановленому ЦПК, про що має бути зазначено в резолютивній частині рішення (частина третя статті 232 ЦПК).

Виправлення описок чи арифметичних помилок, ухвалення додаткового рішення чи роз’яснення рішення при заочному розгляді справи здійснюються за загальними правилами, передбаченими статтями 219—221 ЦПК. При цьому додаткове до заочного рішення не може бути оскаржене відповідачем до суду, що його ухвалив, у порядку статті 228 ЦПК.

6. Враховуючи принцип безпосередності судового розгляду (стаття 159 ЦПК), рішення може бути обґрунтоване лише доказами, одержаними у визначеному законом порядку та дослідженими в тому судовому засіданні, в якому ухвалюється рішення. Неприпустимим є витребування і приєднання до справи матеріалів на підтвердження висновків і мотивів рішення після його ухвалення.

Якщо докази у справі зібрані в порядку, передбаченому статтями 132, 133, 140 та частиною

четвертою статті 191 ЦПК, суд може обґрунтувати ними рішення лише за умови, якщо вони були ним оголошені в судовому засіданні, пред'явлені для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, та досліджені в сукупності з іншими доказами. При ухваленні рішення суд відповідно до статті 212 ЦПК оцінює докази з урахуванням вимог статей 58 та 59 ЦПК про їх належність і допустимість. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

7. Відповідно до частини четвертої статті 61 ЦПК при розгляді справи про цивільно-правові наслідки дій особи, стосовно якої ухвалено вирок, що набрав законної сили, або постанову суду у справі про адміністративне правопорушення, цей вирок або постанова обов'язкові для суду лише з питань, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою. Тому, розглядаючи позов, який випливає з кримінальної справи чи зі справи про адміністративне правопорушення, суд не вправі обговорювати вину відповідача, а може вирішувати питання лише про розмір відшкодування. Інші прийняті в рамках кримінальної справи чи справи про адміністративне правопорушення постанови оцінюються судом згідно з положеннями статті 212 ЦПК. На підтвердження висновку суду щодо розміру відшкодування збитків у рішенні, крім посилання на вирок у кримінальній справі чи постанову у справі про адміністративне правопорушення, необхідно також зазначати докази, подані сторонами при розгляді цивільної справи (наприклад, врахування матеріального становища відповідача або вини потерпілого).

Оскільки обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній, господарській або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ лише в тому разі, коли в них беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, чи їх правонаступники (частина третя статті 61 ЦПК), то в інших випадках — ці обставини встановлюються на загальних підставах.

Під судовим рішенням, зазначеним у частині третій статті 61 ЦПК, мається на увазі будь-яке судове рішення, яким справа вирішується по суті, яке ухвалює суд у порядку цивільного судочинства (рішення, в тому числі й заочне, або ухвала, а також судовий наказ), у порядку господарського судочинства — відповідно до Господарського процесуального кодексу України, у порядку адміністративного судочинства — відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України.

За змістом частини третьої статті 14, частини третьої статті 61, частини другої статті 223 ЦПК особи, які не брали участі в цивільній, господарській або адміністративній справі, в якій судом ухвалено відповідне судове рішення, мають право при розгляді іншої цивільної справи за їх участю оспорювати обставини, встановлені цими судовими рішеннями. У даному випадку суд ухвалює рішення на основі досліджених у судовому засіданні доказів.

8. Ухвалене у справі рішення має бути гранично повним, ясним, чітким, викладеним у послідовності, встановленій статтею 215 ЦПК, і обов'язково містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини.

Разом з тим рішення не повинно містити зайвої деталізації, яка не має правового значення в даній справі, а також незрозумілих словосполучень, занадто довгих речень, через які викладення фактичних обставин важко сприймається.

9. У вступній частині рішення зазначаються: час та місце його ухвалення; повне найменування суду, що його ухвалив; прізвище та ініціали судді (суддів — при колегіальному розгляді) і секретаря судового засідання; імена (найменування) сторін та інших осіб, які брали участь у справі; предмет позовних вимог.

При цьому вказуються всі ті особи, які згідно зі статтею 26 ЦПК належать до складу осіб, які беруть участь у даній справі, а не лише ті, які фактично брали участь у розгляді справи. Якщо сторонами є юридичні особи, то найменування такої особи слід наводити відповідно до документів про реєстрацію юридичної особи. Предмет позовних вимог (у тому числі первісного, зустрічного

позову та позову третьої особи із самостійними вимогами) зазначається виходячи з вимог закону, який підлягає застосуванню до спірних правовідносин, та підстав заявленої вимоги.

10. В описовій частині рішення необхідно, зокрема, вказати: зміст і підстави позовних вимог відповідно до позовної заяви; про внесені зміни підстав чи предмета позову, розміру позовних вимог, якщо вони мали місце, і узагальнено викласти позицію відповідача: чи визнає він позов, а якщо визнає, то повністю чи частково; у разі заперечень — у чому суть заперечень проти позову; пояснення осіб, які беруть участь у справі, висновки органів державної влади або місцевого самоврядування, якщо вони брали участь у справі, а також зазначити докази і обставини, для встановлення яких вони досліджувалися. При цьому пред'явлення відповідачем зустрічного позову чи третьою особою самостійних вимог не змінює процесуального статусу цієї особи.

11. У мотивувальній частині рішення слід наводити дані про встановлені судом обставини, що мають значення для справи, їх юридичну оцінку та визначені відповідно до них правовідносини, а також оцінку всіх доказів, розрахунки, з яких суд виходив при задоволенні грошових та інших майнових вимог. Встановлюючи наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, визнаючи одні та відхиляючи інші докази, суд має свої дії мотивувати та враховувати, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях (частина четверта статті 60 ЦПК).

Оскільки правом на звернення до суду за захистом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорювання саме її прав, свобод чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів та осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси (частини перша та друга статті 3 ЦПК), то суд повинен встановити, чи були порушені, невизнані або оспорені права, свободи чи інтереси цих осіб, а якщо були, то вказати, чи є залучений у справі відповідач відповідальним за це.

Встановивши, що строк для звернення з позовом пропущено без поважної причини, суд у рішенні зазначає про відмову в позові з цих підстав, якщо про застосування позовної давності заявлено стороною у спорі, зробленою до ухвалення ним рішення, крім випадків, коли позов не доведено, що є самостійною підставою для цього.

Якщо сторона (її представник, повноваження якого не обмежені) визнавала обставини, якими інша сторона обґрунтовує свої вимоги або заперечення, суд посилається на це в рішенні як на підставу звільнення від доказування цих обставин (частина перша статті 61 ЦПК), а при прийнятті згідно зі статтею 178 ЦПК відмови сторони від визнання обставини — зазначає про його відхилення.

У цій частині рішення має міститися обґрунтування щодо кожного доводу сторін по суті позову, що є складовою вимогою частини першої статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950; далі — Конвенція).

За змістом частини четвертої статті 174 ЦПК у разі визнання відповідачем позову, яке не суперечить закону, не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд у мотивувальній частині рішення може вказати лише про визнання позову та прийняття його судом.

12. У мотивувальній частині кожного рішення має бути наведено також посилання на закон та інші нормативно-правові акти матеріального права (назва, стаття, її частина, абзац, пункт, підпункт закону), у відповідних випадках — на норми Конституції України, на підставі яких визначено права та обов'язки сторін у спірних правовідносинах, на статті 10, 11, 60, 212 та 214 ЦПК (статті 224—226 ЦПК — при ухваленні заочного рішення) й інші норми процесуального права, керуючись якими суд установив обставини справи, права та обов'язки сторін. У разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію та рішення Європейського суду з прав людини, які згідно із Законом України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права та підлягають застосуванню в даній справі.

У необхідних випадках суд зазначає про урахування:

рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції та законів України, які підлягають застосуванню в даній справі та при вирішенні питання про відповідність Основному Закону України нормативно-правових актів, перелічених у пункті 1 частини першої статті 150 Конституції України, якими сторони доводять свої вимоги чи заперечення;

постанов Пленуму Верховного Суду України, прийнятих відповідно до статті 125 Конституції України і статті 55 Закону України від 7 лютого 2002 року № 3018-III «Про судоустрій України», з питання застосування норм процесуального та матеріального права, які підлягають застосуванню в даній справі.

Пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, пояснення експерта, спеціаліста наводяться в рішенні суду від третьої особи. У тексті рішення не допускається використання скорочень і слів, які не прийнято застосовувати в офіційних документах, а також внесення виправлень, не застережених перед підписом судді.

13. Резолютивна частина повинна мати вичерпні, чіткі, безумовні й такі, що випливають зі встановлених фактичних обставин, висновки по суті розглянутих вимог і залежно від характеру справи давати відповіді на інші питання, зазначені у статтях 215—217 ЦПК.

У ній, зокрема, має бути зазначено:

висновок суду про задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково (при відмові в позові слід точно зазначити, кому, відносно кого та в чому відмовлено);

висновок суду по суті позовних вимог: які саме права позивача визнано або поновлено;

розмір грошових сум чи перелік майна, присуджених стороні;

вартість майна, яке належить стягнути з відповідача, якщо при виконанні рішення присудженого майна у наявності не буде;

конкретні дії, які відповідач повинен вчинити та на чию користь, або інший передбачений законом спосіб захисту порушеного права;

розподіл судових витрат відповідно до вимог статті 88 ЦПК;

строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження;

у яких межах допускається негайне виконання рішення, коли суд зобов'язаний або має право його допустити.

При об'єднанні в одне провадження кількох вимог або прийнятті зустрічного позову чи позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги, має бути сформульовано, що саме ухвалив суд щодо кожної позовної вимоги.

Вирішуючи за позовами про визнання питання про наявність або відсутність тих чи інших правовідносин, суд при задоволенні позову зобов'язаний у необхідних випадках зазначити в резолютивній частині рішення і про ті правові наслідки, які тягне за собою таке визнання (наприклад, про анулювання актового запису про реєстрацію шлюбу в разі визнання його недійсним, анулювання свідоцтва про право власності в разі задоволення позову про витребування майна від добросовісного набувача тощо).

З метою запобігання виникненню неясності при виконанні рішення у його резолютивній частині зазначається точне та повне найменування юридичної особи, прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, відносно яких суд вирішив питання.

Суд не має права вирішувати питання про права та обов'язки осіб, не залучених до участі у справі, оскільки це є порушенням норм процесуального права, які тягнуть за собою безумовне скасування рішення суду (пункт 4 частини першої статті 311, пункт 4 частини першої статті 338 ЦПК).

14. Згідно з частиною першою статті 192 ЦК законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України — гривня. У зв'язку з цим при задоволенні позову про стягнення грошових сум суди повинні зазначати в резолютивній частині рішення розмір суми, що підлягає стягненню, цифрами і словами

у грошовій одиниці України — гривні. При стягненні періодичних платежів суд має вказати період, протягом якого проводиться виконання.

У разі пред'явлення позову про стягнення грошової суми в іноземній валюті суду слід у мотивувальній частині рішення навести розрахунки з переведенням іноземної валюти в українську за курсом, встановленим Національним банком України на день ухвалення рішення.

Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті з правовідносин, які виникли при здійсненні валютних операцій, у випадках і в порядку, встановлених законом (частина друга статті 192 ЦК, частина третя статті 533 ЦК; Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»).

15. Рішення суду ухвалюється, оформлюється письмово і підписується в нарадчій кімнаті суддею, а в разі колегіального розгляду — суддями, які розглядали справу; воно може бути написаним від руки, виконаним машинописним способом чи набране на комп'ютері в одному примірнику. Рішення суду проголошується негайно після закінчення судового розгляду і прилюдно, крім випадків, установлених ЦПК.

Вимоги статей 209, 215 та 218 ЦПК щодо порядку ухвалення рішення суду, його змісту, а також проголошення рішення суду як єдиної процесуальної форми вирішення справи є обов'язковими для позовного та окремого провадження.

Датою ухвалення рішення у справі є день його проголошення.

16. Згідно з положеннями статті 196 ЦПК суди повинні суворо дотримуватися таємниці нарадчої кімнати. Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Вихід судді з нарадчої кімнати до проголошення судового рішення може мати місце під час перерви для відпочинку (протягом робочого часу та після його закінчення). Тому, наприклад, вихід до нарадчої кімнати у п'ятницю та проголошення рішення в понеділок є порушенням її таємниці. При цьому обмін суддею думками з ким-небудь із приводу судового рішення, що ухвалюється, не допускається.

Порушення правил про таємницю нарадчої кімнати є порушенням норм процесуального права і може бути підставою для скасування рішення суду, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи, зокрема в разі доведення факту спілкування судді поза межами нарадчої кімнати з учасником процесу чи іншими особами з приводу справи, що розглядається (частина третя статті 309 ЦПК, частина друга статті 338 ЦПК).

17. Відповідно до статті 217 ЦПК суд, який ухвалив рішення, не звернуте до негайного виконання, за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, може забезпечити його виконання, про що зазначає в резолютивній частині рішення, за правилами забезпечення позову, встановленими статтями 151—153 ЦПК. Проте таке забезпечення виконання рішення підлягає застосуванню лише після набрання ним законної сили.

18. За статтею 215 ЦПК у формі рішення ухвалюється той судовий акт, яким справа вирішується по суті. Закон не передбачає включення до резолютивної частини рішення висновків з процесуальних питань, не пов'язаних з вирішенням справи по суті. Тому в цій частині неприпустимо вирішувати питання про виділення частини вимог у самостійне провадження або про закриття провадження по них, залишення заяви без розгляду тощо. Висновки з таких питань викладаються у формі ухвал (частина друга статті 208 ЦПК), які постановляються у вигляді самостійного процесуального документа і можуть постановлятися одночасно з рішенням.

19. Вирішуючи питання про виправлення описок чи арифметичних помилок, допущених у судовому рішенні (рішенні або ухвалі), суд не має права змінювати зміст судового рішення, він лише усуває такі неточності, які впливають на можливість реалізації судового рішення чи його правосудності. Проте якщо неправильне визначення стягнутої суми було наслідком, наприклад, застосування закону, який не підлягав застосуванню, то підстав для виправлення арифметичних

помилок немає.

Питання про внесення виправлень може бути вирішено судом, що ухвалив рішення, як із власної ініціативи, так і за заявою осіб, які беруть участь у справі, і незалежно від того, чи виконано рішення, але в межах установленого законом строку, протягом якого воно може бути пред'явлено до примусового виконання. Внесення виправлень у судове рішення, яке не підлягає примусовому виконанню, строком не обмежено.

Після внесення виправлень чи арифметичних помилок текст рішення змінювати не можна, проте у виконавчому листі наводяться формулювання резолютивної частини рішення в тій редакції, яку воно отримало у зв'язку з постановленням відповідної ухвали.

20. Додаткове рішення може бути ухвалено лише у випадках і за умов, передбачених статтею 220 ЦПК; воно не може змінити суті основного рішення або містити в собі висновки про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі, чи вирішувати вимоги, не досліджені в судовому засіданні.

Додаткове рішення може ухвалити лише той склад суду, що ухвалив рішення в даній справі. В іншому разі особа має право звернутися до суду з тими ж вимогами на загальних підставах.

При порушенні питання про ухвалення додаткового рішення з інших підстав суд ухвалою відмовляє в задоволенні заяви.

У порядку, визначеному статтею 220 ЦПК, може бути ухвалено додаткове рішення й щодо заочного рішення.

Оскарження додаткового рішення провадиться на загальних підставах. Якщо на рішення суду подано апеляційну чи касаційну скаргу і разом із цим порушено питання про ухвалення додаткового рішення, суд повинен спочатку ухвалити додаткове рішення, а потім надсилати справу для перегляду до суду вищої інстанції.

У разі скасування рішення у справі ухвалене додаткове рішення втрачає силу.

21. Відповідно до статті 221 ЦПК роз'яснення рішення суду, а не ухвали, можливе тоді, коли воно не містить недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а є незрозумілим, що ускладнює його реалізацію. Зазначене питання розглядається судом, що ухвалив рішення, і в ухвалі суд викладає більш повно та ясно ті частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не вносячи змін у суть рішення і не торкаючись питань, які не були предметом судового розгляду. Роз'яснення рішення не допускається, якщо воно виконане або закінчився установлений законом строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до виконання.

Якщо фактично порушено питання про зміну рішення або внесення в нього нових даних, у тому числі й роз'яснення мотивів ухваленого рішення, суд ухвалою відмовляє в роз'ясненні рішення.

22. Передбачений статтею 222 ЦПК обов'язок суду надсилати протягом п'яти днів з дня проголошення судового рішення його копію рекомендованим листом з повідомленням про вручення особам, які брали участь у справі, але не були присутні в судовому засіданні, стосується як позовного, так і інших видів провадження. В останньому випадку копію судового рішення слід надсилати заявникові або заінтересованій особі, за відсутності якої розглянуто справу. У зазначеній статті йдеться про рішення суду, а також ухвали суду, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку окремо від рішення суду.

23. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1976 року № 11 «Про судове рішення» (зі змінами, внесеними згідно з постановами від 24 квітня 1981 року № 4, від 25 грудня 1992 року № 13 та від 25 травня 1998 року № 15).

Голова
Верховного Суду України **В. В. Онопенко**

Секретар Пленуму
Верховного Суду України **Ю. Л. Сенін**